

F4110

Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2009 – 2010
USKUTEČNĚNÉ/PLÁNOVANÉ PŘEDNÁŠKY

1	Měřítko kvantového světa	24.2.
2	Brownův pohyb	3.3.
3	Langevinova rovnice pro Brownův pohyb	10.3.
4	Elektronová optika	17. 3.
5	~~Synchrotronové záření v kosmu a na Zemi~~	24. 3.
6	Neutronová interference	31. 3.
7	Kvantová interferometrie (II. část)	7. 4.
8	Jev Bohma a Aharonova	14. 4.
9	Vibrace v polyatomických molekulách	21. 4.
10	Molekulové vibrace a skleníkový jev	28. 4.
11	Inversní linie čpavku: Sláva a pád	5.5.
12	Fysika nízkých a extrémně nízkých teplot	12. 5.
13	Studené atomy: BE kondensace	19. 5.
14	Zpomalené a zastavené světlo	24. 5.

F4110

Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2009 – 2010
USKUTEČNĚNÉ/PLÁNOVANÉ PŘEDNÁŠKY

1	Měřítko kvantového světa	24.2.
2	Brownův pohyb	3.3.
3	Langevinova rovnice pro Brownův pohyb	10.3.
4	Elektronová optika	17. 3.
5	~~Synchrotronové záření v kosmu a na Zemi~~	24. 3.
6	Neutronová interference	31. 3.
7	Kvantová interferometrie (II. část)	7. 4.
8	Jev Bohma a Aharonova	14. 4.
9	Vibrace v polyatomických molekulách	21. 4.
10	Molekulové vibrace a skleníkový jev	28. 4.
11	Inversní linie čpavku: Sláva a pád	5.5.
12	Fysika nízkých a extrémně nízkých teplot	12. 5.
13	Studené atomy: BE kondensace	19. 5.
14	Zpomalené a zastavené světlo	24. 5.

$\hbar$

F4110
Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2009 - 2010

VI.
Neutronová interferometrie

KOTLÁŘSKÁ 31. BŘEZNA 2010

Úvodem

- Planckova konstanta od teď bude rozhodující
- budeme sledovat komplementaritu částice – vlna
- nejprve kvalitativní pohled na
de Broglieho/Schrödingerovy vlny
- pak něco o neutronech
- neutronová interference – mezi nejkrásnějšími
pokusy s vlnovými vlastnostmi částic
- teoretický přístup fyzikální optiky – analogický teorii
optického Machova-Zehnderova interferometru

Schrödingerovy vlny

Schrödingerovy vlny
(kvantová mechanika z rychlíku)

de Broglieovy materiální vlny

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t)}$

de Broglie

$$\omega = \hbar^{-1} E, \quad \mathbf{k} = \hbar^{-1} \mathbf{p}$$

Relativistická heuristika:

$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

dva úměrné čtyřvektory

$$(i\omega, \mathbf{k}) = \hbar^{-1} (E, \mathbf{p})$$

$$= \hbar^{-1} \gamma (mc, m\mathbf{v})$$

de Broglieovy materiální vlny

Volná částice:

de Broglie

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t)}$

$$\omega = \hbar \mathbf{k} \cdot \mathbf{v}$$

Relativistická heuristika:

dva úměrné čtyřvektory

$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

$$(i\omega, \mathbf{k}) = \hbar (i\omega/c, \mathbf{p})$$

$$= \hbar (i\omega/c, \mathbf{v})$$

Přechod k nerelativistické limitě (a nové značení)

$$E_{\text{rel}} = \gamma m_0 c^2 = m_0 c^2 \left(1 + \frac{1}{2} \frac{v^2}{c^2} + \dots \right) \approx m_0 c^2 + \frac{1}{2} m_0 v^2 = \hbar \omega_0 + \hbar \omega$$

$$\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t)}$$

de Broglieovy materiální vlny

Volná částice:

de Broglie

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$

$$\omega = \hbar^{-1} E, \quad \mathbf{k} = \hbar^{-1} \mathbf{p}$$

Relativistická heuristika:

dva úměrné čtyřvektory

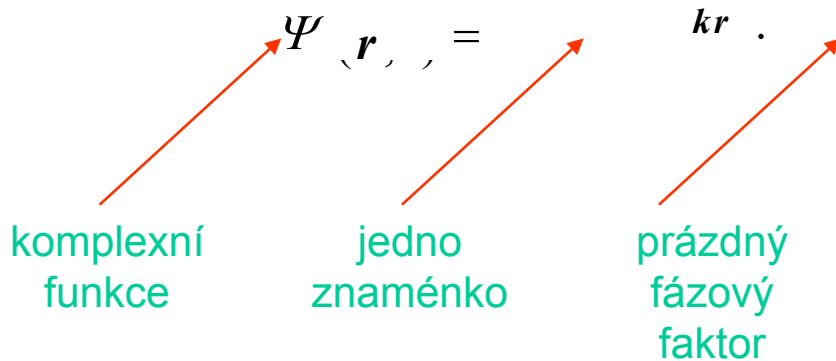
$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

$$(i\omega, \mathbf{k}) = \hbar^{-1} (E, \mathbf{p})$$

$$= \hbar^{-1} \gamma (E_0, \mathbf{p}_0)$$

Přechod k nerelativistické limitě (a nové značení)

$$E_{\text{rel}} = \gamma E_0 = \frac{E_0}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}} \approx E_0 + \frac{1}{2} m v^2 \equiv E_0 + \frac{1}{2} m v^2 = \hbar \omega_0 + \frac{1}{2} \hbar \omega_0 \frac{v^2}{c^2}$$

$$E = \frac{1}{2} m v^2 = \frac{1}{2} m c^2 \frac{v^2}{c^2}$$

de Broglieovy materiální vlny

Volná částice:

de Broglie

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$

$$\omega = \hbar^{-1} E, \quad \mathbf{k} = \hbar^{-1} \mathbf{p}$$

Relativistická heuristika:

dva úměrné čtyřvektory

$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

$$(i\omega, \mathbf{k}) = \hbar^{-1} (E, \mathbf{p}) \\ = \hbar^{-1} \gamma (E_0, \mathbf{p}_0)$$

Přechod k nerelativistické limitě (a nové značení)

$$E_{\text{rel}} = \gamma m_0 c^2 = m_0 c^2 \left(1 + \frac{1}{2} \frac{v^2}{c^2} + \dots \right) \approx m_0 c^2 + \frac{1}{2} m_0 v^2 = \hbar \omega_0 + \hbar \omega$$

$$\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)} \quad \mathbf{k}r \quad \cdot \quad E = \hbar \omega = \hbar \omega_0 + \hbar \omega = 2m_0 c^2 + \hbar \omega$$

de Broglieovy materiální vlny

Volná částice:

de Broglie

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$

$$\omega = \hbar^{-1} E, \quad \mathbf{k} = \hbar^{-1} \mathbf{p}$$

Relativistická heuristika:

dva úměrné čtyřvektory

$$\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

$$(i\omega, \mathbf{k}) = \hbar^{-1} (E, \mathbf{p})$$

Přechod k nerelativistické limitě (a nové značení)

$$E_{\text{rel}} = \gamma m c^2 = m c^2 \sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}} \approx m c^2 + \frac{1}{2} m v^2 \equiv m_0 c^2 + E_{\text{kin}} = \hbar \omega_0 + \hbar \omega$$

$$\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}, \quad E = \frac{p^2}{2m} = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$$

Schrödingerova rovnice pro volnou částici

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $\omega = \frac{E}{\hbar}$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} + \omega t)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ = dispersní zákon

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - Et)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $E = \hbar\omega$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} + Et)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ = dispersní zákon

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším poli:

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - Et)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $E = \hbar\omega$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} + Et)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ dispersní zákon

tomu odpovídá
Schrödingerova
rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$
- kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším
poli:

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $\omega = \frac{E}{\hbar}$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} + \omega t)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ dispersní zákon

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším poli:

stacionární řešení

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \psi(\mathbf{r}) + V(\mathbf{r}) \psi(\mathbf{r}) = E \psi(\mathbf{r}), \quad \Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$$

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna

$$k \rightarrow -k$$

$$\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t)}, \quad \mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}, \quad \omega = \frac{E}{\hbar}$$

$$\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} + \omega t)}$$

dvě řešení ... stoj. vlna

dispersní zákon

$$E = \frac{p^2}{2m} = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$$

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$
kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším poli:

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

stacionární řešení

nečasová Schrödingerova rovnice

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \psi(\mathbf{r}) + V(\mathbf{r}) \psi(\mathbf{r}) = E \psi(\mathbf{r}), \quad \Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$$

vlastní energie

vlastní funkce

prostorová amplituda

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $\omega = \frac{E}{\hbar}$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} + \omega t)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{p^2}{2m} = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ dispersní zákon

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším poli:

$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$

stacionární řešení

$\Delta \Psi(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \Psi(\mathbf{r}) = 0$, $\Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$

$\underbrace{\Delta \Psi(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \Psi(\mathbf{r})}_{k^2(\mathbf{r})}$ velikost lokálního vlnového vektoru

Schrödingerovy vlny

de Broglie

Volná částice:

rovinná vlna $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} - \omega t)}$, $\mathbf{k} = \frac{\mathbf{p}}{\hbar}$, $\omega = \frac{E}{\hbar}$

$k \rightarrow -k$ $\Psi(\mathbf{r}, t) = e^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r} + \omega t)}$ dvě řešení ... stoj. vlna

$E = \frac{p^2}{2m} = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$ dispersní zákon

tomu odpovídá

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

- 1. řádu v t počáteční podm. $\Psi(\mathbf{r}, 0)$, kvantová kausalita
- lineární princip superposice

Částice ve vnějším poli:

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t)$$

stacionární řešení

$$\Delta \psi(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0, \quad \Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$$

$k^2(\mathbf{r})$ velikost lokálního vlnového vektoru

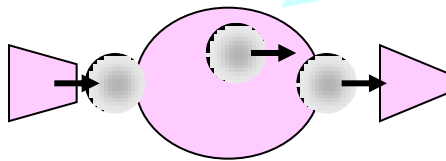
Užitečný pojem, pokud se $k^2(\mathbf{r})$ mění plynule v prostoru $\Rightarrow$

Schrödingerovy vlny -- shrnutí

Částice ve vnějším poli:

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

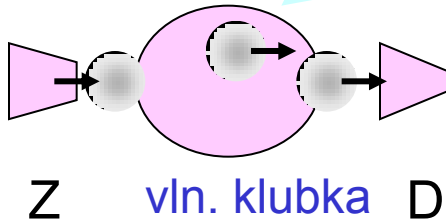

vln. klubka

Schrödingerovy vlny -- shrnutí

Částice ve vnějším
poli:
Schrödingerova
rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

ZÁKLADNÍ SCHEMA KVANTOVÉHO EXPERIMENTU

- Příprava počátečního stavu ... zdroj Z
- Kvantová evoluce podle Schrödingerovy rovnice ... zachována kvantová koherence
- Kvantové měření ... redukce vlnové funkce na jednu z vlastních funkcí pozorovatelné veličiny dané měřicím přístrojem ... registrační zařízení

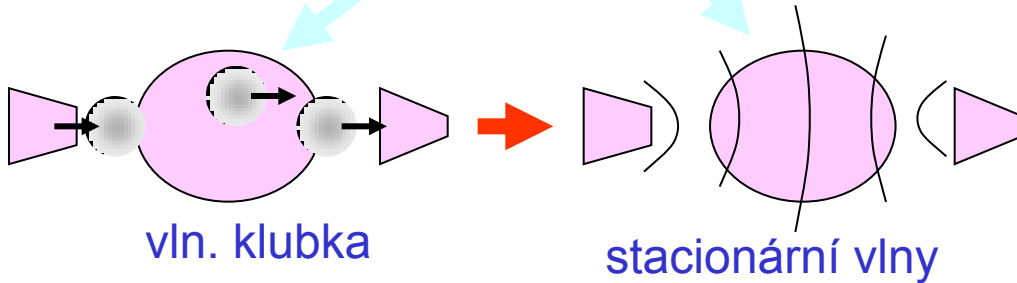
D

Schrödingerovy vlny -- shrnutí

Částice ve vnějším poli:
Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $+\Delta V(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0, \quad \Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$

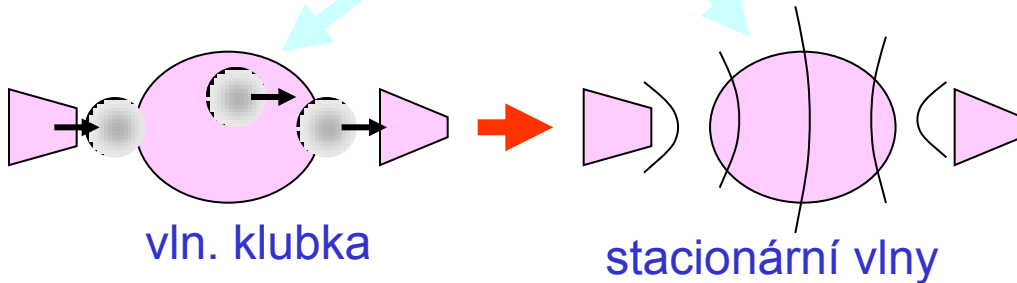
Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Částice ve vnějším poli:
Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $+\Delta V(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0$, $\Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

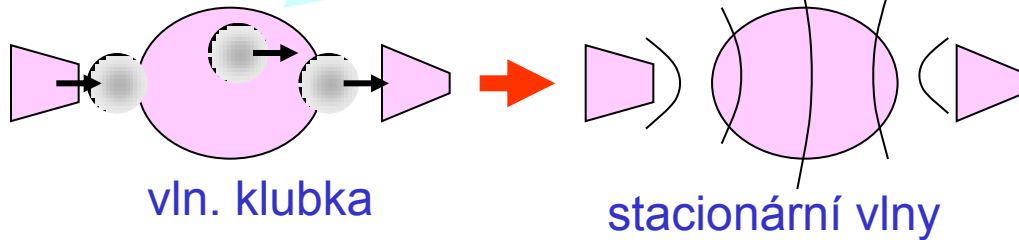
Částice ve vnějším poli:

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $+\Delta V(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0$, $\Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$

plavně se měnící lokální vlnový vektor

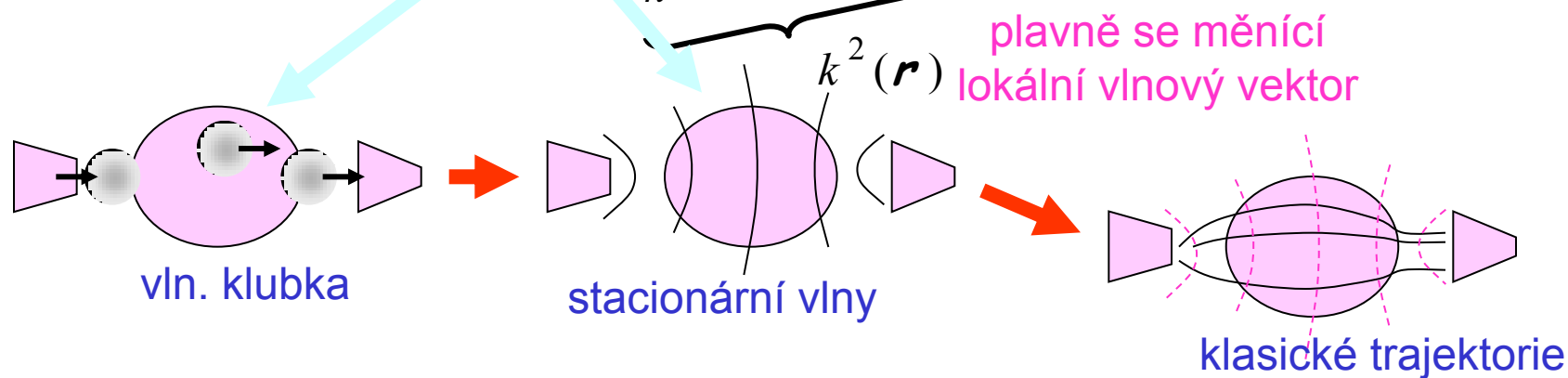

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Částice ve vnějším poli:
Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $+\Delta V(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0, \quad \Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-i\omega t}$

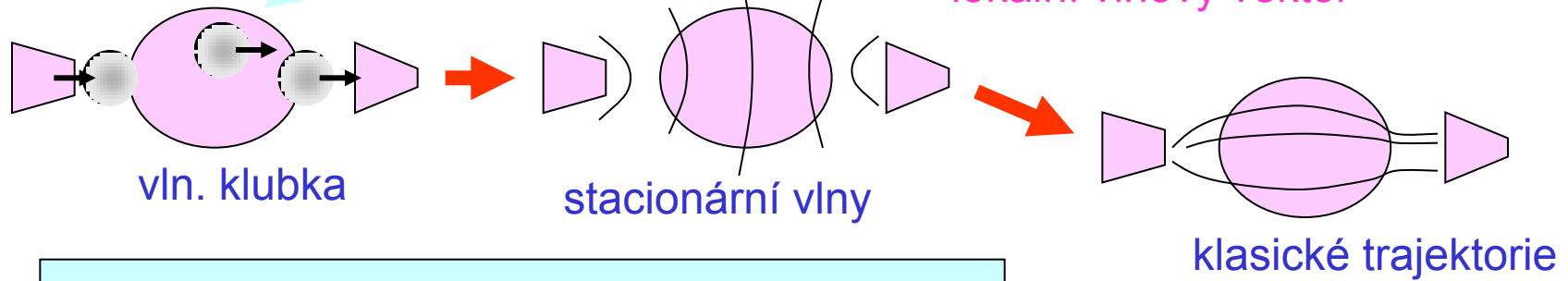
Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Částice ve vnějším poli:

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $\psi(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0$, $\Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-iEt/\hbar}$

plavně se měnící lokální vlnový vektor

$$k^2(\mathbf{r})$$

vlastně Fresnelova aproximace fys. optiky

$$\psi(\mathbf{r}) = A(\mathbf{r}) e^{iS(\mathbf{r})/\hbar}$$

$$S(\mathbf{r}) = \int \dots \hbar$$

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

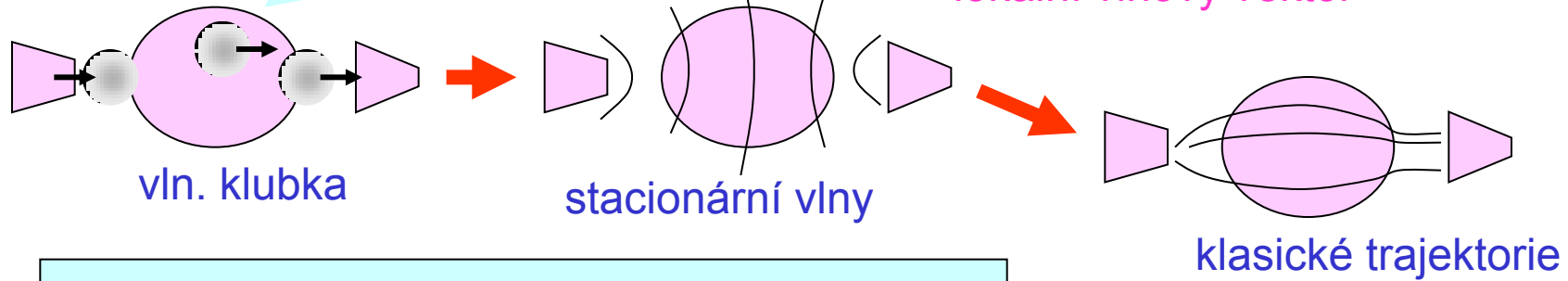
Částice ve vnějším poli:

Schrödingerova rovnice

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \Psi(\mathbf{r}, t) = -\frac{\hbar^2}{2m} \Delta \Psi(\mathbf{r}, t) + V(\mathbf{r}) \Psi(\mathbf{r}, t) \quad \Psi(\mathbf{r}, t_0)$$

stacionární řešení $\psi(\mathbf{r}) + \frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi(\mathbf{r}) = 0$, $\Psi(\mathbf{r}, t) = \psi(\mathbf{r}) e^{-iEt/\hbar}$

plavně se měnící lokální vlnový vektor

vlastně Fresnelova aproximace fys. optiky

INDEX LOMU

$$k(\mathbf{r}) = \sqrt{\frac{2m}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r}))} = \sqrt{\frac{2m}{\hbar^2} E} \sqrt{1 - \frac{V(\mathbf{r})}{E}}$$

$$\psi(\mathbf{r}) = e^{iS(\mathbf{r})/\hbar}$$

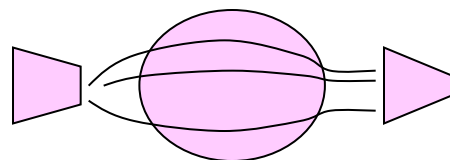
$$S(\mathbf{r}) = \int \mathbf{k} \cdot d\mathbf{r}$$

$$k_0 \cdot n(\mathbf{r})$$

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Fresnelova aproximace fys. optiky ...
obvyklý způsob interpretace experimentů

klasické trajektorie

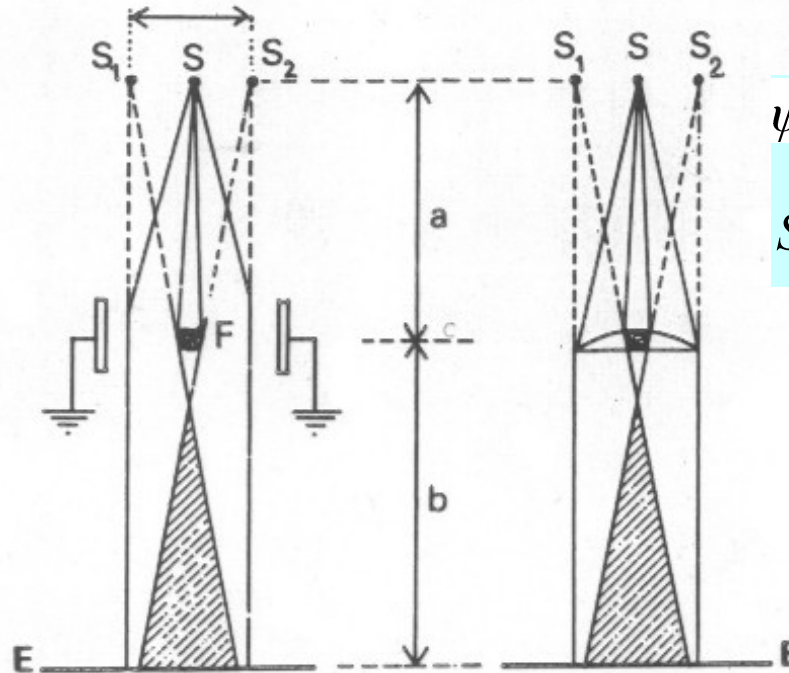
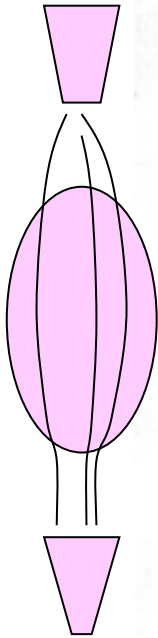
$$\psi(\mathbf{r}) = e^{iS(\mathbf{r})/\hbar}$$

$$S(\mathbf{r}) = \int \mathbf{p} \cdot d\mathbf{r}$$

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Fresnelova aproximace fys. optiky ...
obvyklý způsob interpretace experimentů

Klasické trajektorie

ELEKTRONOVÉ

OPTICKÉ

BIPRISMA

$$\psi(\mathbf{r}) = \int \psi(\mathbf{r}') e^{iS(\mathbf{r}, \mathbf{r}')/\hbar} d\mathbf{r}'$$

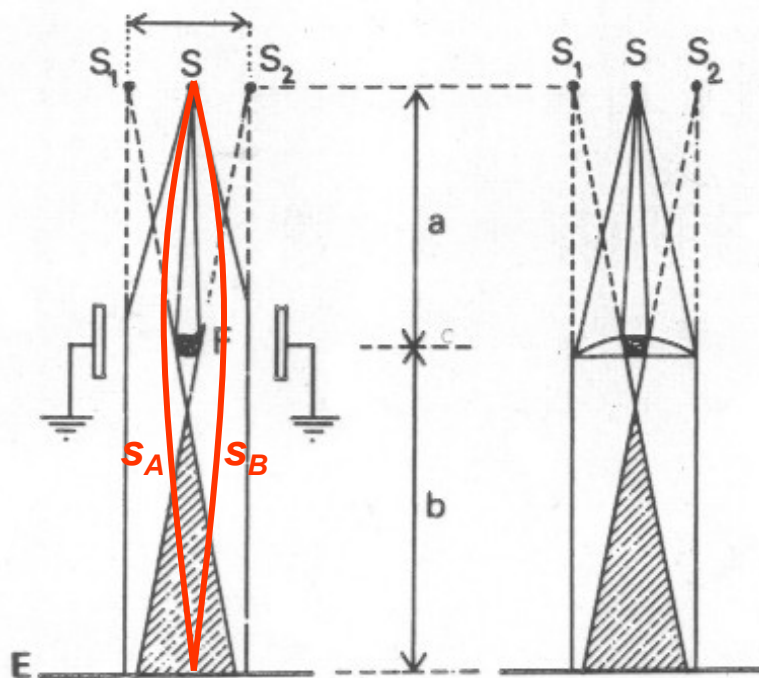
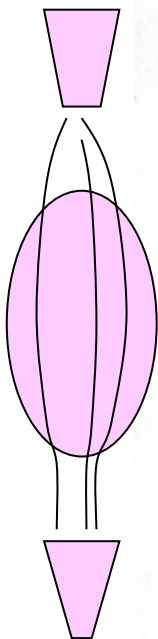
$$S(\mathbf{r}) = \int \mathbf{p} \cdot d\mathbf{r}$$

Schrödingerovy vlny – kvasiklasická aproximace

Fresnelova aproximace fys. optiky ...
obvyklý způsob interpretace experimentů

Klasické trajektorie

ELEKTRONOVÉ

OPTICKÉ

BIPRISMA

$$\psi(\mathbf{r}, t) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\hbar}} \int \psi(\mathbf{r}', t') e^{i(\mathbf{r} - \mathbf{r}') \cdot \mathbf{k} - i(E - E')t/\hbar} d\mathbf{r}' dt'$$

$$S(\mathbf{r}) = \int \mathbf{p} \cdot d\mathbf{r} - Et$$

fázový rozdíl =

$$\phi_A - \phi_B =$$

$$k \cdot (\mathbf{r}_A - \mathbf{r}_B) =$$

$$2\pi \cdot \frac{|\mathbf{r}_A - \mathbf{r}_B|}{\lambda}$$

Neutrony

Proč právě neutronová interferometrie

Jistě i jiné částice byly použity ... neutrony ale poskytují

mimořádně citlivé interferometrické metody

posloužily k provedení ojediněle krásných experimentů

částice	náboj	hmotnost	spin	magn. moment	doba života
elektron	$-e$	$m_e = 0,00055 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$1,001\mu_e$	stabilní
proton	$+e$	$1,00782 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$2,793\mu_p$	stabilní
neutron	0	1,00866 u	$\frac{1}{2}$	$-1,913\mu_p$	932 s

Proč právě neutronová interferometrie

Jistě i jiné částice byly použity ... neutrony ale poskytují

dalekodosahové
Coulombické síly

mimořádně citlivé interferometrické metody

posloužily k provedení ojedinele krásných experimentů

částice	náboj	hmotnost	spin	magn. moment	doba života
elektron	$-e$	$m_e = 0,00055 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$1,001 \mu_e$	stabilní
proton	$+e$	$1,00782 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$2,793 \mu_p$	stabilní
neutron	0	1,00866 u	$\frac{1}{2}$	$-1,913 \mu_p$	932 s

Proč právě neutronová interferometrie

Jistě i jiné částice byly použity ... neutrony ale poskytují

dalekodosahové
Coulombické síly

mimořádně citlivé interferometrické metody

posloužily k provedení ojediněle krásných experimentů

částice	náboj	hmotnost	spin	magn. moment	doba života
elektron	$-e$	$m_e = 0,00055 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$1,001\mu_e$	stabilní
proton	$+e$	$1,00782 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$2,793\mu_p$	stabilní
neutron	0	1,00866 u	$\frac{1}{2}$	$-1,913\mu_p$	932 s

V látce neutron interaguje prostřednictvím jaderných sil nebo magn. momentu ... kontaktní interakce. Většinou spíše slabá. Jinak prochází téměř volně

Žádoucí vlnová délka např. $1.8 \text{ \AA} = 0.18 \text{ nm}$

$$\lambda = \frac{2\pi\hbar}{p} = \frac{2\pi}{k}, \quad p = \sqrt{2mE}, \quad v = p/m$$

částice	energie eV	rychlost m/s
elektron	46.4	4 041 000
neutron	$0.0253 = 293 k_B$	2 200

Proč právě neutronová interferometrie

rozumně velká klubka
prolétající aparaturou

. neutrony
mimořádně krásný

žije mnohem déle, než trvá
jeho průchod aparaturou

částice	náboj	hmotnost	spin	magn. moment	doba života
elektron	- e	$m_e = 0,00055 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$1,001 \mu_e$	stabilní
proton	+ e	$1,00782 \text{ u}$	$\frac{1}{2}$	$2,793 \mu_p$	stabilní
neutron	0	1,00866 u	$\frac{1}{2}$	-1,913 μ_p	932 s

tepelné neutrony
snadno se získají
termalisací neutronů
ze zdroje

střednictvím jaderných
spíše slabá. Jinak pro

$$8 \text{ \AA} = 0.18 \text{ nm}$$

$$\lambda = \frac{h}{p}, \quad p = \sqrt{2mE}, \quad v = p/m$$

0.1 m urazí za
45 mikrosekund, velmi
pohodlná doba

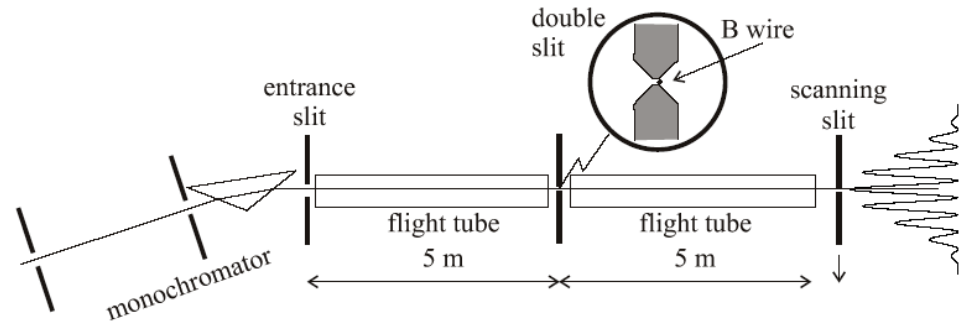
částice	energie eV	rychlost m/s
elektron	46.4	4 041 000
neutron	0.0253 = 293 k_B	2 200

Experimenty s interferencí neutronů

Tři příklady aparatur ... které nemáme dnes na mysli

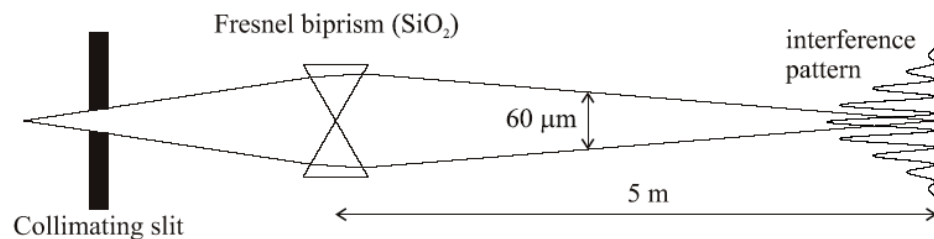
ohyb na dvojštěbině

otázka: proč zrovna bor jako materiál pro dvojštěbinu

neutronové biprisma

všimněte si ale biprismatu. jsou to opravdové křemenné hranoly, ale uspořádané jako rozptylka: index lomu $n < 1$

magnetický rozptyl na mřížce domén v železe

tato mřížka vzniká v železe spontánně a je dostatečně pravidelná pro vznik interferencí

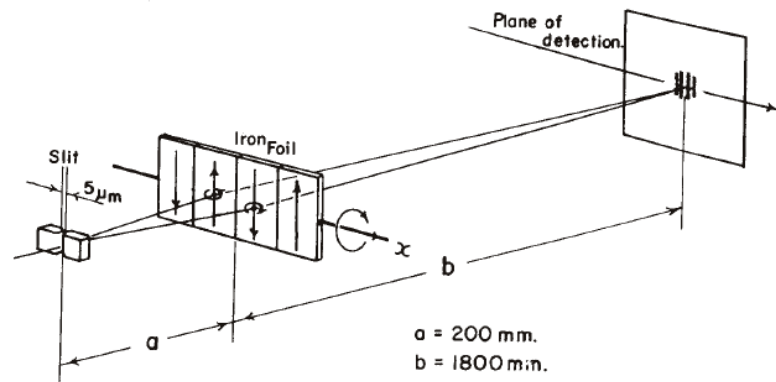

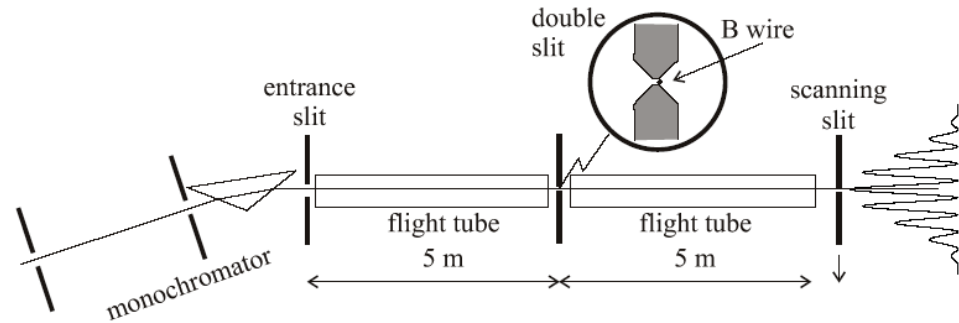
Figure 2.5.: Some examples of neutron interferometers using wavefront division: a double slit interferometer (Zeilinger et al. 1988a), the Fresnel biprism by Maier-Leibniz and Springer (1962) and diffraction from a ferromagnetic domain boundary (Klein and Opat 1976).

Tři příklady aparatur ... které nemáme dnes na mysli

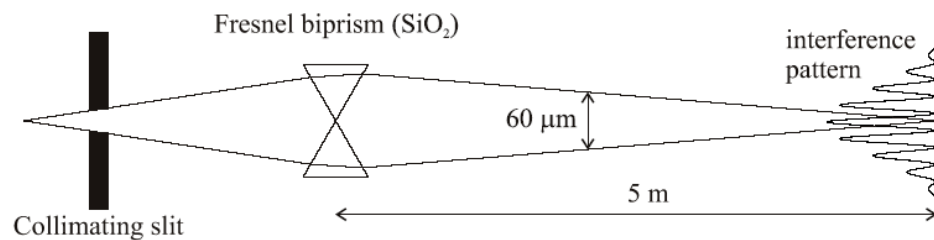
ohyb na dvojštěbině

otázka: proč zrovna bor jako materiál pro dvojštěbinu

neutronové biprisma

všimněte si ale biprismatu. jsou to opravdové křemenné hranoly, ale uspořádané jako rozptylka: index lomu $n < 1$

magnetický rozptyl na mřížce domén v železe

tato mřížka vzniká v železe spontánně a je dostatečně pravidelná pro vznik interferencí

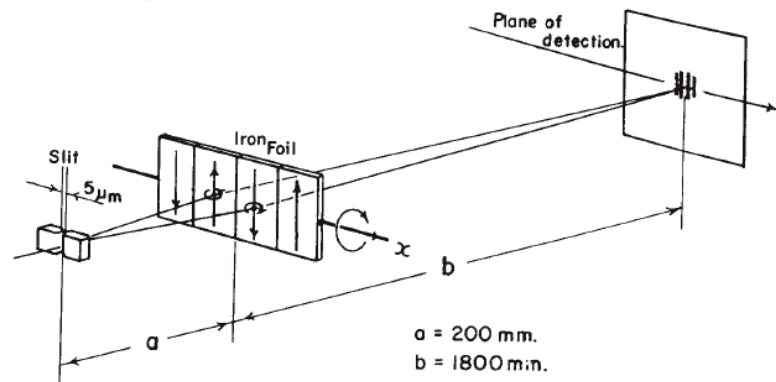

Figure 2.5.: Some examples of neutron interferometers using wavefront division: a double slit interferometer (Zeilinger et al. 1988a), the Fresnel biprism by Maier-Leibniz and Springer (1962) and diffraction from a ferromagnetic domain boundary (Klein and Opat 1976).

neutronová dvojštěrbina

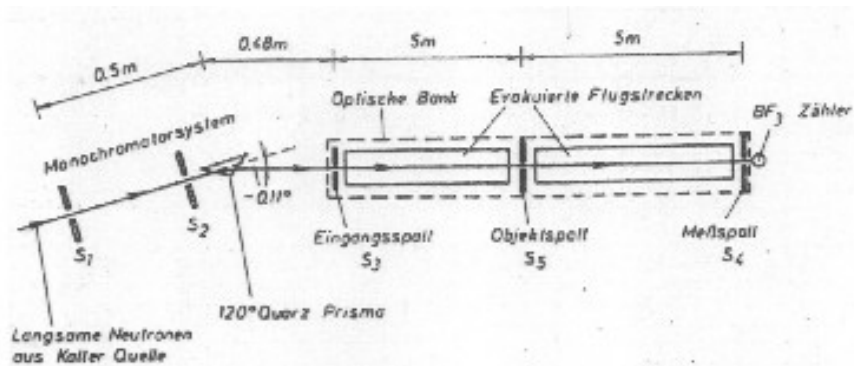
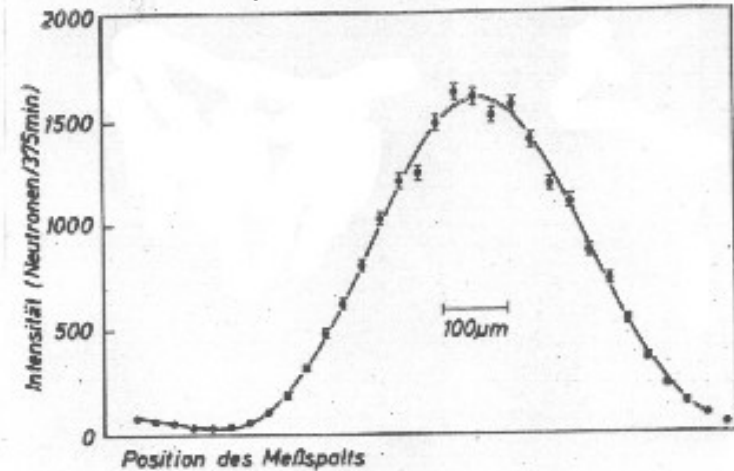

Abbildung 2 Die neutronenoptische Bank. Von den aus der Kalten Quelle des Reaktors kommenden Neutronen wird eine bestimmte Wellenlänge durch den Monochromator ausgewählt. Die Spalte S_3 und S_4 sind je $20 \mu\text{m}$ breit. Als Objektspalt wurde entweder der Einzelspalt oder der Doppelspalt verwendet.

jednoduchá štěrбина

neutronová dvojštěrbina

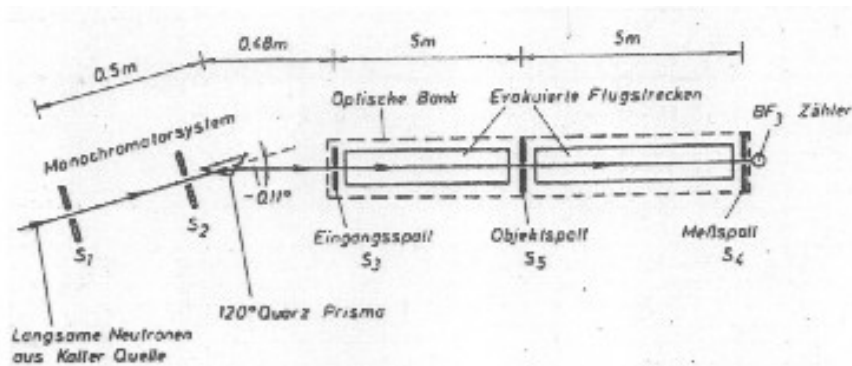
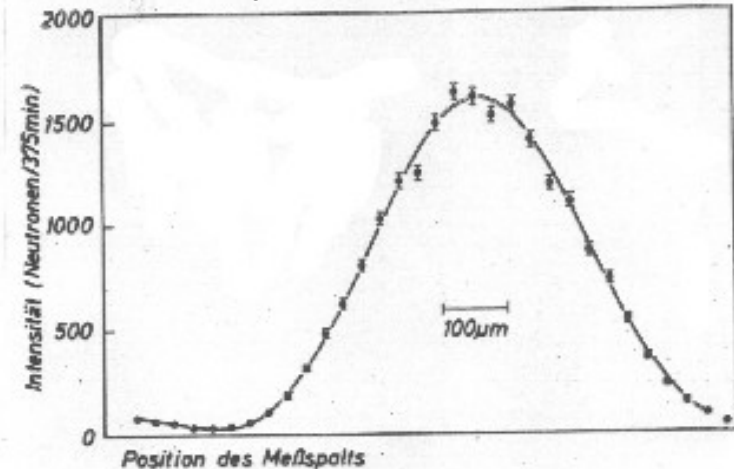
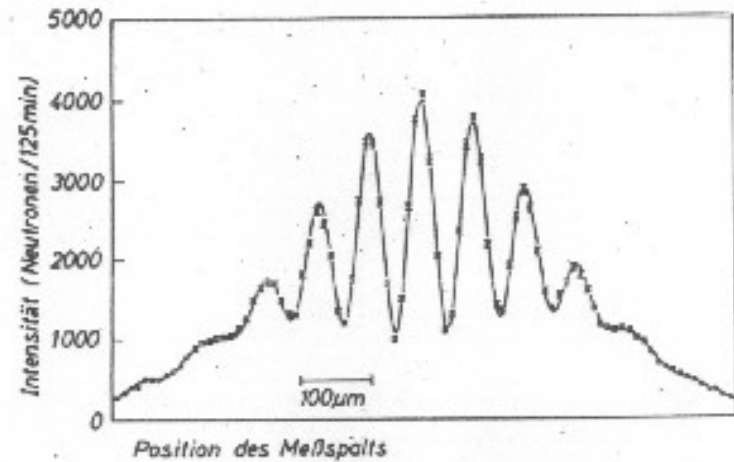
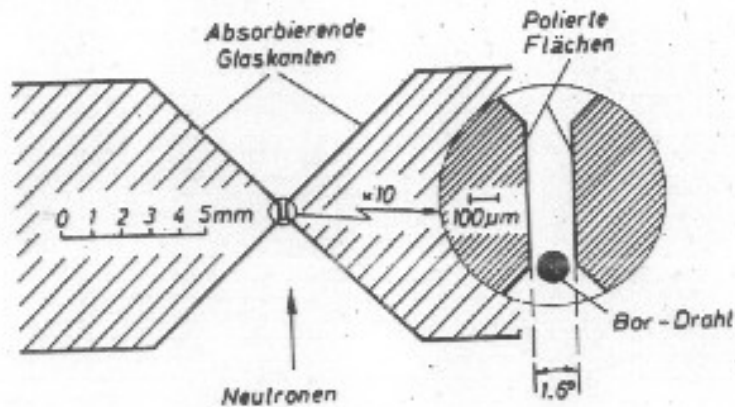

Abbildung 2 Die neutronenoptische Bank. Von den aus der Kalten Quelle des Reaktors kommenden Neutronen wird eine bestimmte Wellenlänge durch den Monochromator ausgewählt. Die Spalte S₃ und S₄ sind je 20 μm breit. Als Objektspalt wurde entweder der Einzelspalt oder der Doppelspalt verwendet.

jednoduchá štěrбина

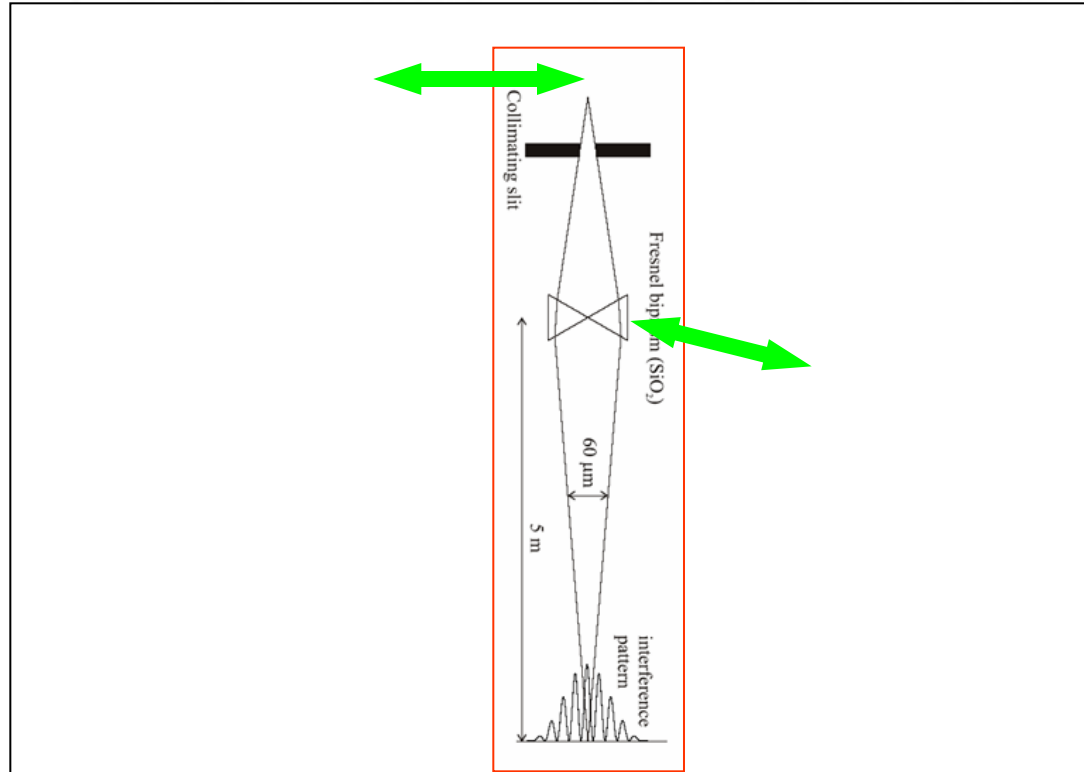

dvojitá štěrбина

neutronové biprisma: srovnání

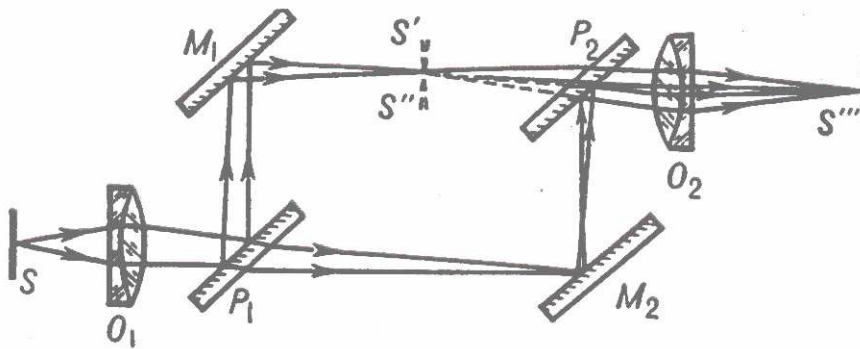

ELEKTRONOVÉ NEUTRONOVÉ OPTICKÉ
BIPRISMA

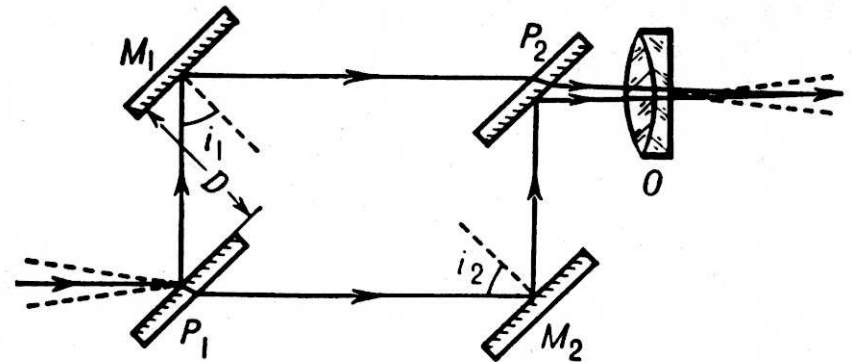
Neutrony: Mach-Zehnderův interferometr

Inspirace z fyzikální optiky: Interferometr systému Mach-Zehnder

Uvedené systémy pro interferenci neutronů nedávaly prostorově oddělené dráhy, do kterých by se daly vkládat vzorky, kompenzační a justační členy atd. V optice však byl takový systém dávno znám:

Mach-Zehnder

Roschdestwenski

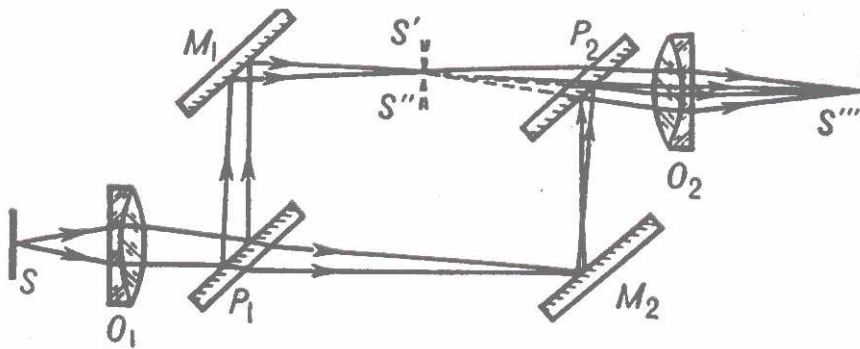
Čím se liší: u MZ jsou paralelní dvojice MM, PP, u R zase MP, MP.

Vzájemné natočení obou dvojic určuje šířku interferenčních proužků v prostoru. Čím je úhel menší, proužky jsou širší.

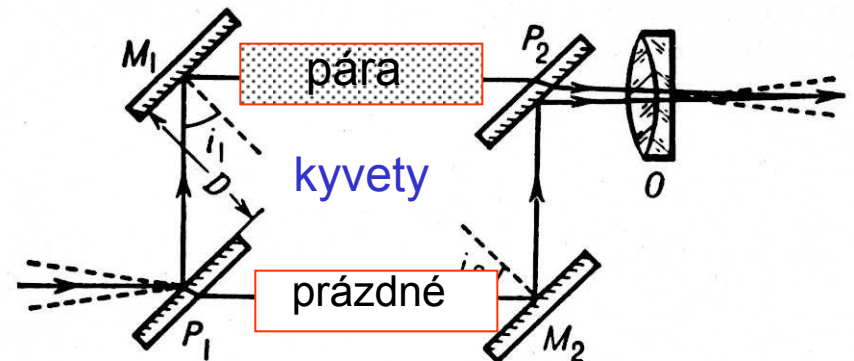
Oba svazky jsou symetrické ... stejný počet odrazů i průchodů, stejné dráhy, které lze ještě dokompenzovat

Optický interferometr systému Mach-Zehnder

Uvedené systémy pro interferenci neutronů nedávaly prostorově oddělené dráhy, do kterých by se daly vkládat vzorky, kompensční a justační členy atd. V optice však byl takový systém dávno znám:

Mach-Zehnder

Roschdestwenski

Čím se liší: u MZ jsou paralelní dvojice MM, PP, u R zase MP, MP.

Vzájemné natočení obou dvojic určuje šířku interferenčních proužků v prostoru. Čím je úhel menší, proužky jsou širší.

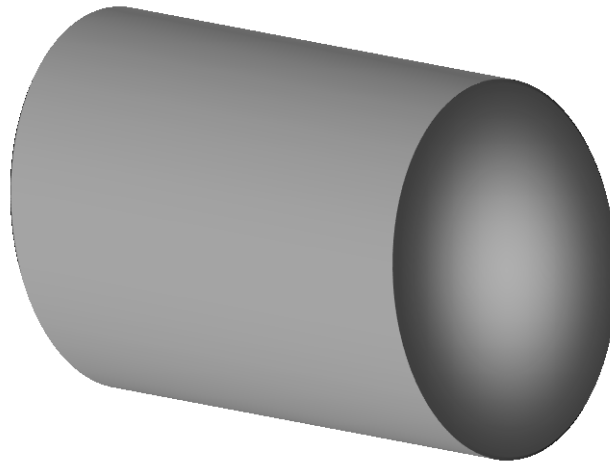
Oba svazky jsou symetrické ... stejný počet odrazů i průchodů, stejné dráhy, které lze ještě dokompenzovat

Známa aplikace: měření anomální disperse v atomových parách

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

Uskutečnitelný díky rozvoje křemíkové technologie pro polovodičový průmysl. Už tenkrát uměli vypěstovat monokrystal křemíku o průměru 8 i 10 cm (3 a 4 inche) a s vysokou dokonalostí

Dnes jsou Si monokrystaly základem mezinárodních metrologických systémů – určení Avogadrovy konstanty atd.

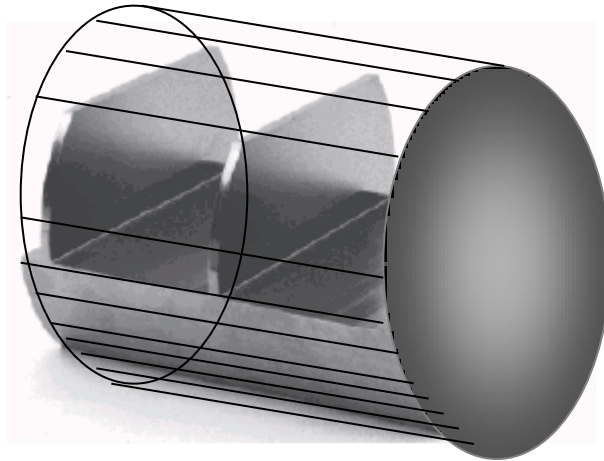

monokrystal
ve tvaru válce

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

Uskutečnitelný díky rozvoje křemíkové technologie pro polovodičový průmysl. Už tenkrát uměli vypěstovat monokrystal křemíku o průměru 8 i 10 cm (3 a 4 inche) a s vysokou dokonalostí

Dnes jsou Si monokrystaly základem mezinárodních metrologických systémů – určení Avogadrovy konstanty atd.

monokrystal
ve tvaru válce

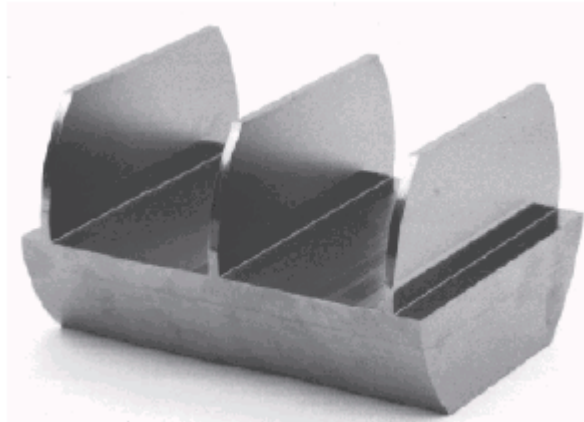
z něj se vyřeže
interferometr jako
celek

i vzdálené oblasti při
pečlivé práci uchovají
krystalografické
uspořádání na dálku

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

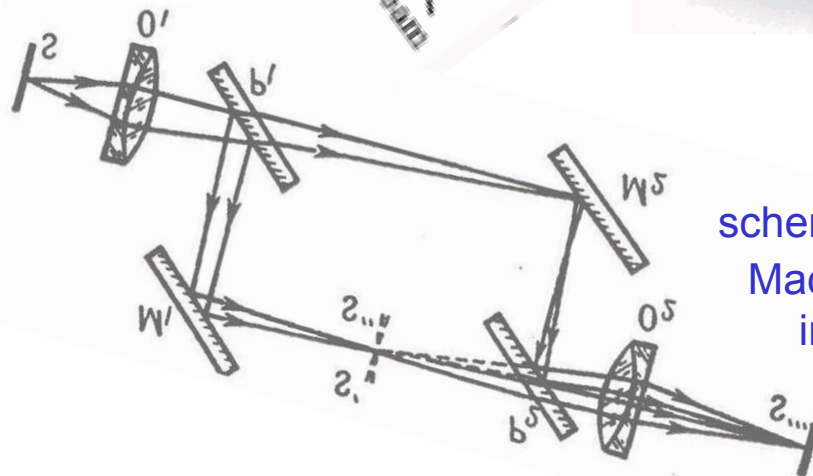
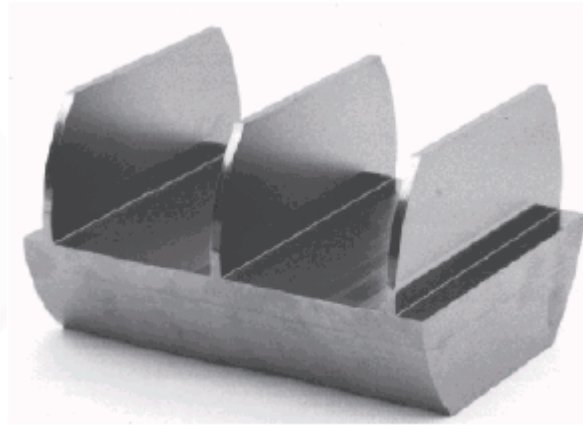
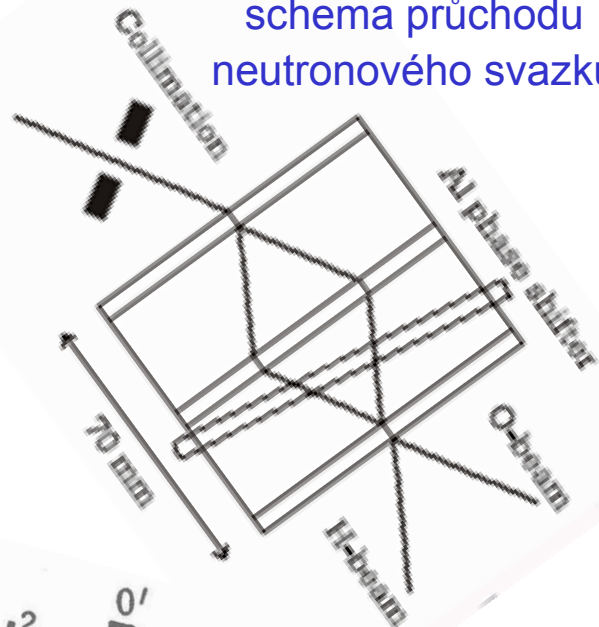
Uskutečnitelný díky rozvoje křemíkové technologie pro polovodičový průmysl. Už tenkrát uměli vypěstovat monokrystal křemíku o průměru 8 i 10 cm (3 a 4 inche) a s vysokou dokonalostí

Dnes jsou Si monokrystaly základem mezinárodních metrologických systémů – určení Avogadrovy konstanty atd.

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

schema průchodu neutronového svazku

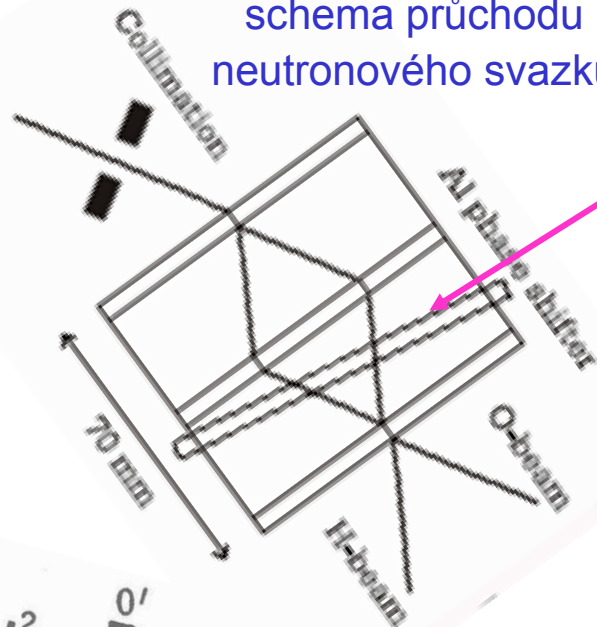

schema průchodu světla
Mach-Zehnderovým
interferometrem

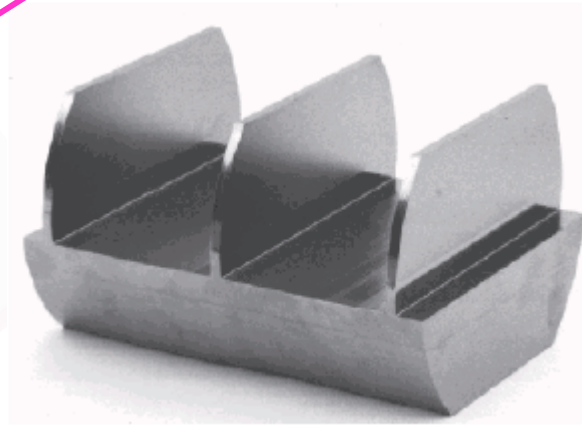

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

schema průchodu neutronového svazku

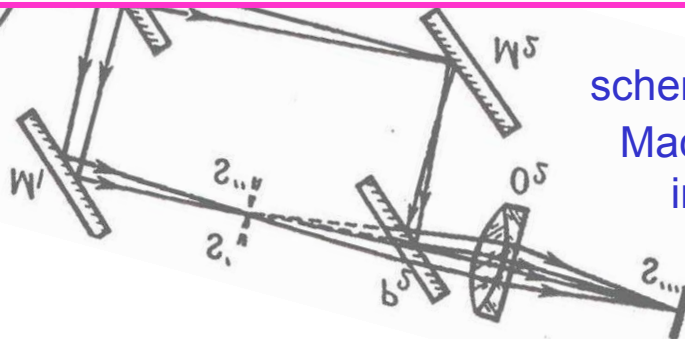

FÁZOVÝ
KOMPENZÁTOR

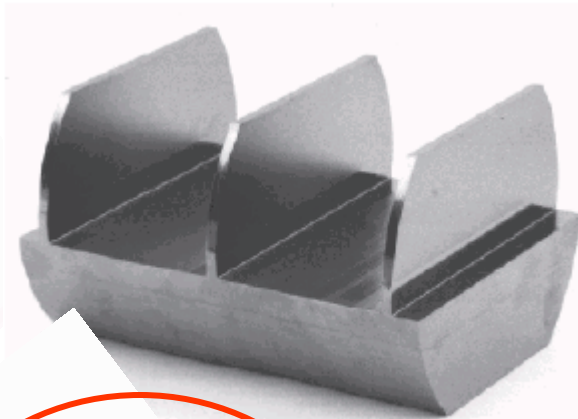
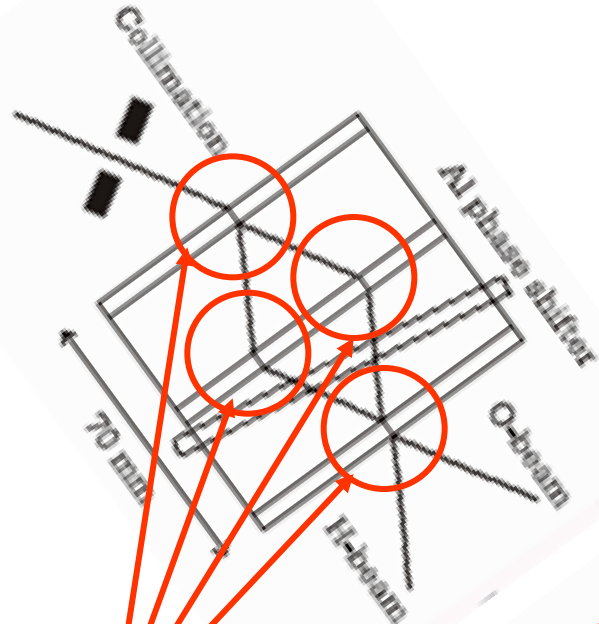

SYMETRICKÉ USPOŘÁDÁNÍ PAPRSKŮ

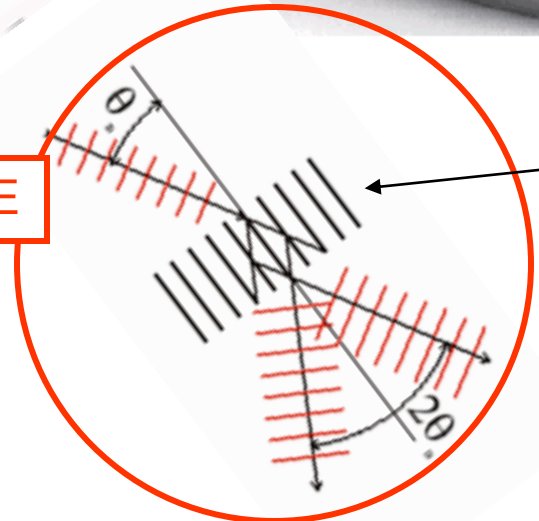
schema průchodu světla
Mach-Zehnderovým
interferometrem

Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

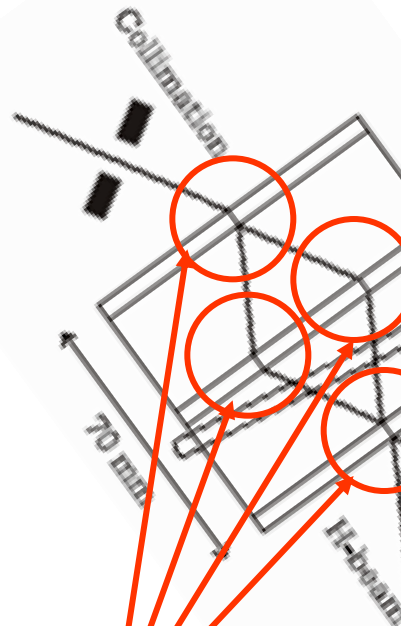

BRAGGOVY REFLEXE

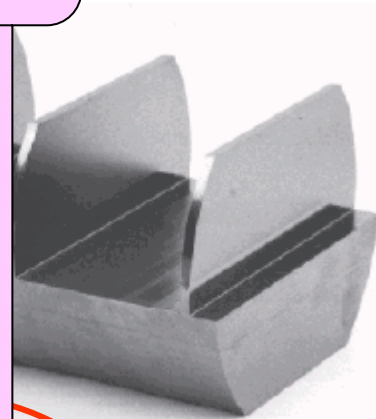

krytalové roviny ve směru osy interferometru

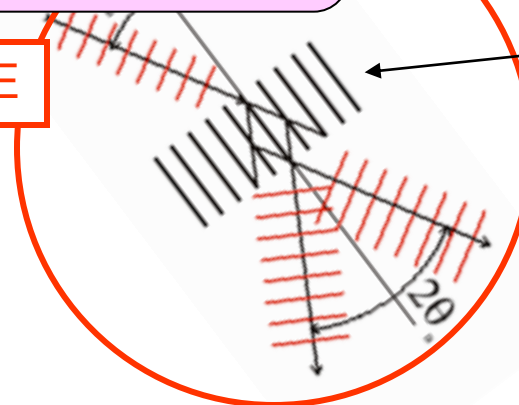
Si neutronový interferometr podle Bonseho a Raucha (1974)

Ve skutečnosti složitá úloha z dynamické teorie difrakce, klade přísné podmínky na přesnost zhotovení interferometru

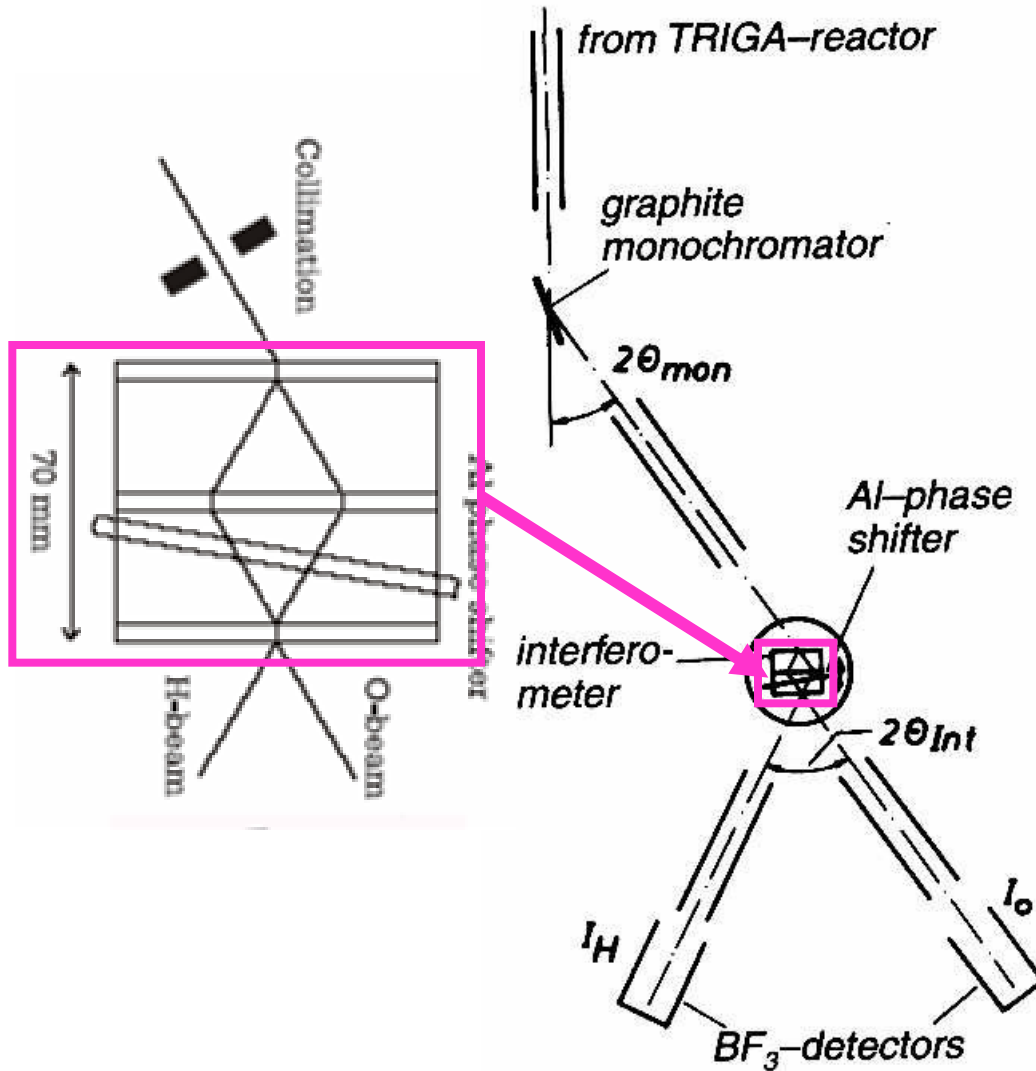
BRAGGOVY REFLEXE

krystalové roviny ve směru osy interferometru

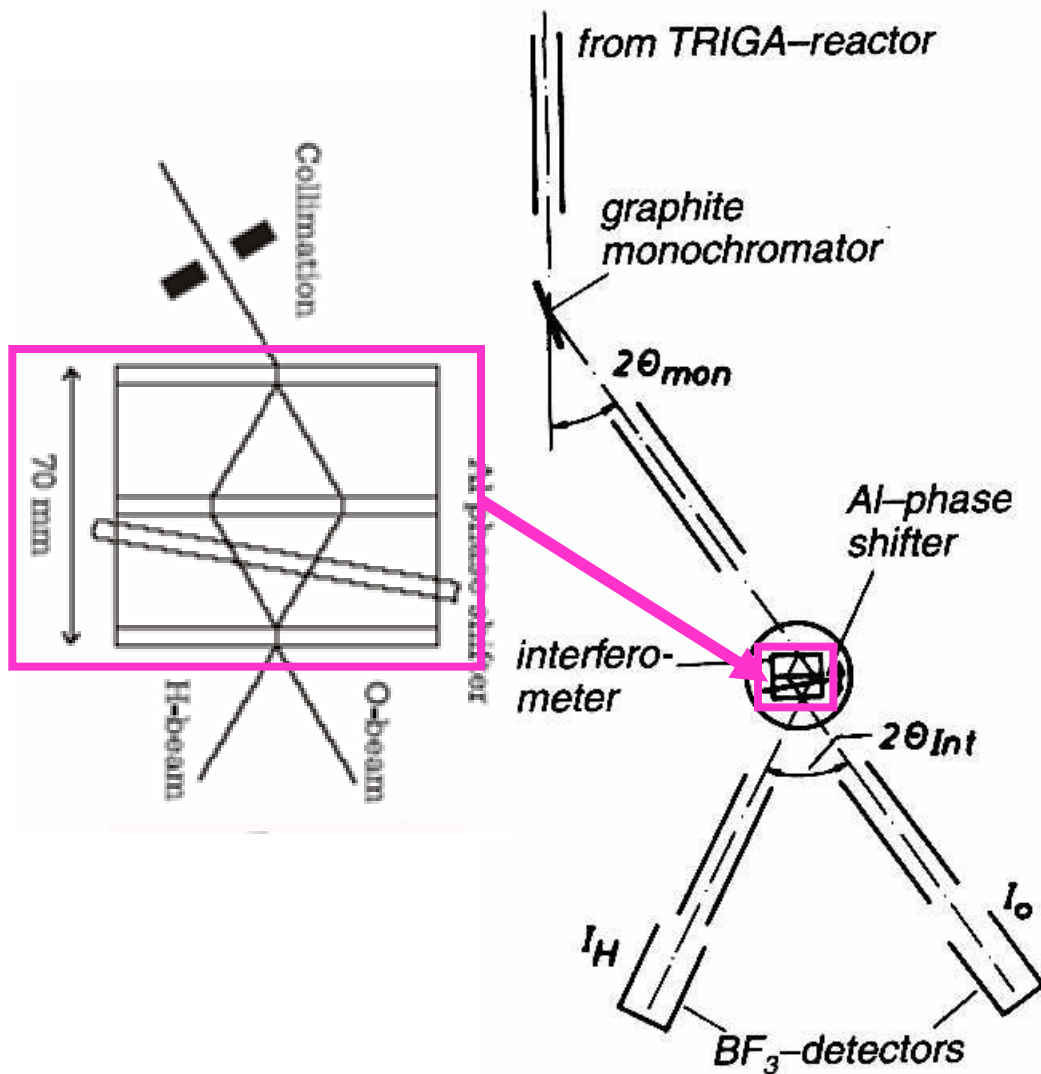
Celé zařízení

schema z r. 1974

Celé zařízení

schema z r. 1974

KOMPLEMENTARITA V PRAXI

termalisace	lokalis. částice	<i>r</i>
kolimace	neurčitě	
monochromatisace	vlna	<i>p</i>
dopadající svazek	neurčitě	
vlastní experiment interference	vlna	<i>p</i>
vycházející svazky	neurčitě	
detekce – redukce ztráta kvantové koherence	lokalis. částice	<i>r</i>

Malá odbočka – co je Q komplementarita

KVANTOVÁ KOMPLEMENTARITA PODLE N. BOHRA (1927) je

- jen zvláštním, i když výchozím, případem P.K.
- filosofickou interpretací duality částice – vlna
- výrazem principiálního Q omezení poznatelnosti
- obecným substrátem Kodaňské interpretace QM

Podle Bohra (v mé parafrázi)

Naše výroky o Q systému mají epistemický charakter. Sám o sobě Q systém "není nijaký", teprve v interakci s klasickým měřicím přístrojem se nám jeví jako popsatelný v klasických pojmech (jiné nemáme), tedy buď jako částice, nebo jako vlna. Tyto popisy jsou komplementární, tj. ve svém sjednocení dávají úplnou charakteristiku systému možnou v kvantovém světě

HRUBÁ KORESPONDENCE

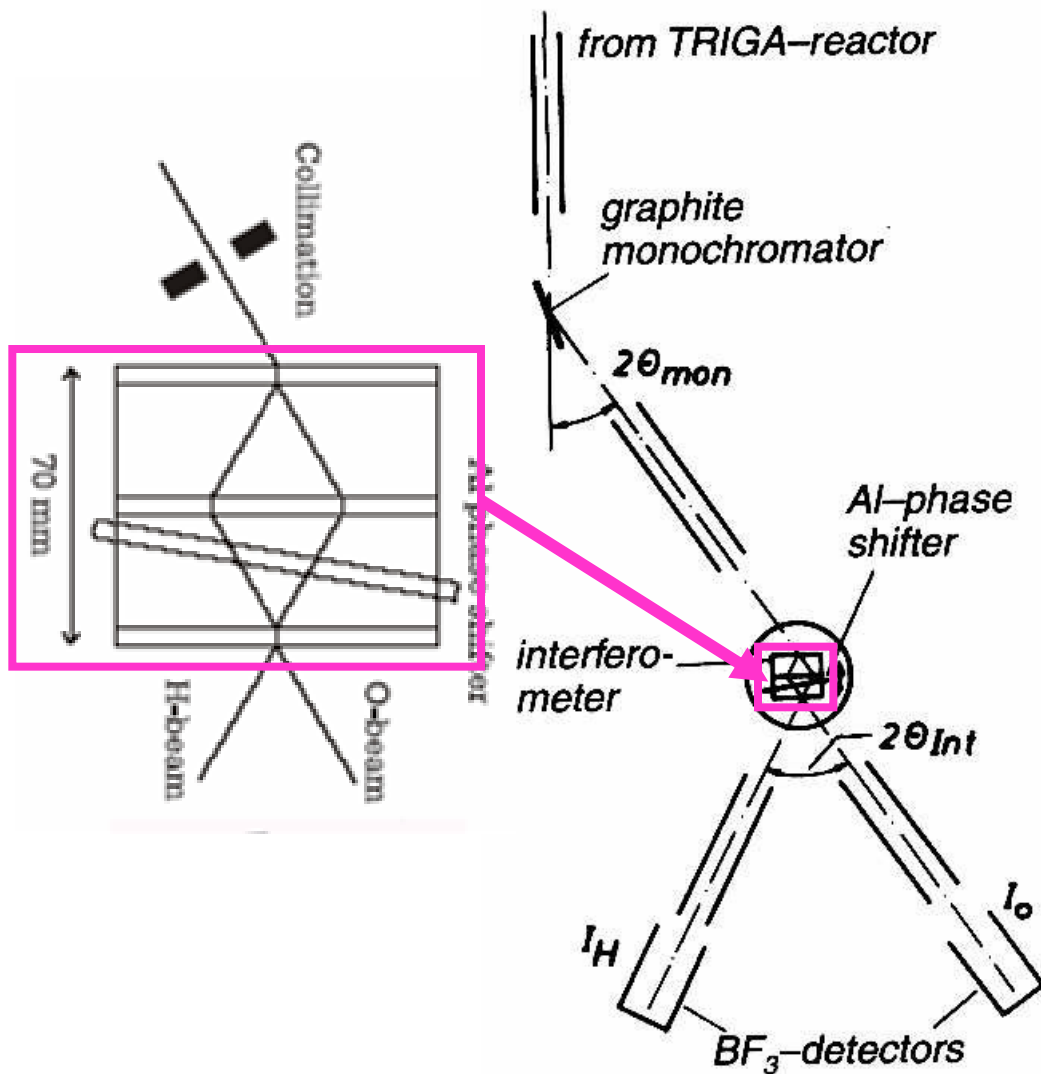
N. Bohr	W. Heisenberg
princip komplementarity	princip neurčitosti
částice	pozorovatelná poloha
vlna	pozorovatelná hybnost

KOMPLEMENTARITA V PRAXI

termalisace	lokalis. částice	<i>r</i>
kolimace	neurčité	
monochromatisace	vlna	<i>p</i>
dopadající svazek	neurčité	
vlastní experiment interference	vlna	<i>p</i>
vycházející svazky	neurčité	
detekce – redukce ztráta kvantové koherence	lokalis. částice	<i>r</i>

Celé zařízení

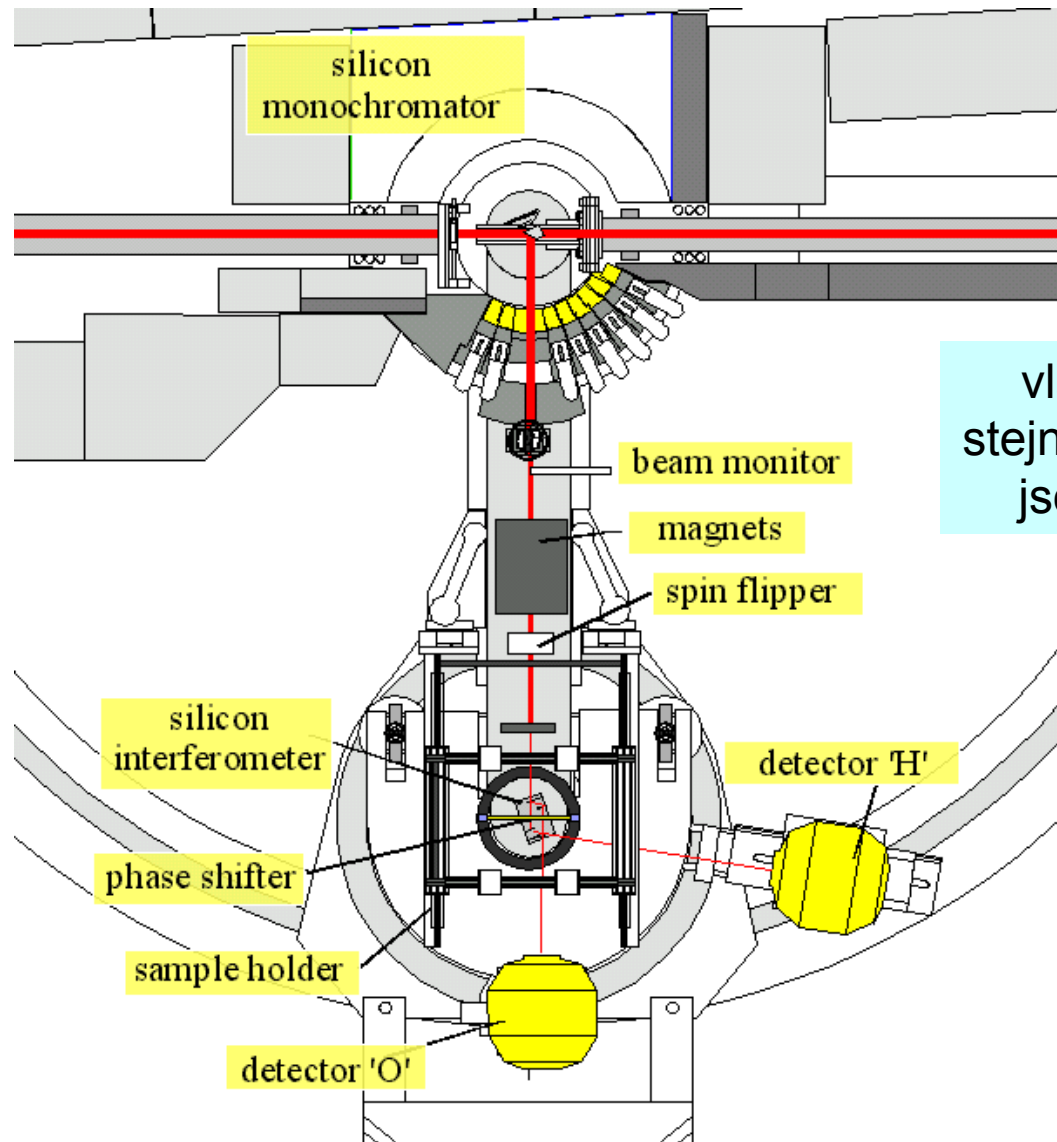
schema z r. 1974

KOMPLEMENTARITA V PRAXI

termalisace	lokalis. částice	<i>r</i>
kolimace	neurčitě	
monochromatisace	vlna	<i>p</i>
dopadající svazek	neurčitě	
vlastní experiment interference	vlna	<i>p</i>
vycházející svazky	neurčitě	
detekce – redukce ztráta kvantové koherence	lokalis. částice	<i>r</i>

Současná verze instalovaná v ILL Grenoble

vlastně překvapivě stejné, jenom parametry jsou mnohem lepší

Kvantová gravimetrie

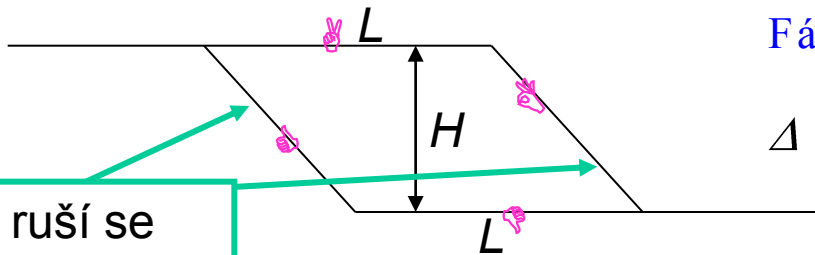
Interferenční gravimetrie

Zpravidla se vliv gravitace v kvantové mechanice zanedbává, jsou to malé síly.

Kolik tak činí gravitační potenciál neutronu v poli Zemské tíže?

$$V(x, y, z) = -mg(z - z_0) \approx -1.7 \times 10^{-17} \times 0 \times 1.1 / 1.6 \times 10^{-9} \approx 10^{-10} \text{ eV}$$

S tímto výsledkem můžeme trajektorie vzít jako bez účinku gravitačního pole

ruší se navzájem

Fázový rozdíl $\Delta\Phi = \frac{\hbar}{h}$

$$\Delta = \frac{1}{v} \int_A \int_B \int_C \int_D \mathbf{r} \cdot \mathbf{r}$$

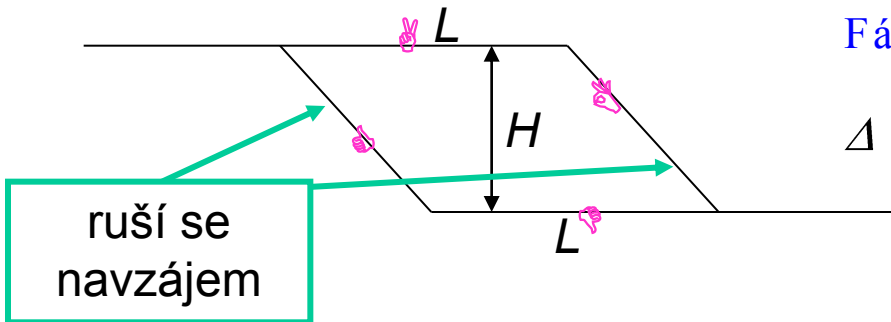
Interferenční gravimetrie

Zpravidla se vliv gravitace v kvantové mechanice zanedbává, jsou to malé síly.

Kolik tak činí gravitační potenciál neutronu v poli Zemské tíže?

$$V(x, y, z) = -mg(z - z_0) \approx -1.7 \times 10^{-17} \times 0 \times 0.1 / 1.6 \times 10^{-9} \approx 10^{-10} \text{ eV}$$

S tímto výsledkem můžeme trajektorie vzít jako bez účinku gravitačního pole

Fázový rozdíl $\Delta\Phi = \frac{\hbar}{2E} \int_A^B \int_C^D \mathbf{r} \cdot \mathbf{g}$

$$\Delta = \frac{\hbar}{2E} \int_A^B \int_C^D \mathbf{r} \cdot \mathbf{g}$$

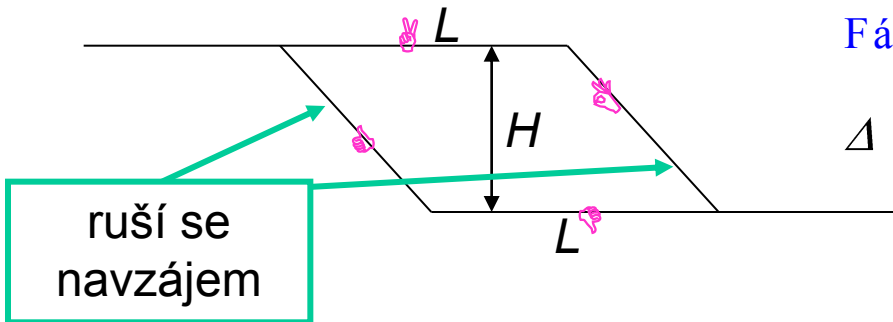
Interferenční gravimetrie

Zpravidla se vliv gravitace v kvantové mechanice zanedbává, jsou to malé síly.

Kolik tak činí gravitační potenciál neutronu v poli Zemské tíže?

$$V(x, y, z) = -mg(z - z_0) \approx -1.7 \times 10^{-17} \times 0 \times 1.1 / 1.6 \times 10^{-9} \approx 10^{-10} \text{ eV}$$

S tímto výsledkem můžeme trajektorie vzít jako bez účinku gravitačního pole

Fázový rozdíl $\Delta\Phi = \frac{\hbar}{\hbar} \int_A^B \int_C^D \mathbf{r} \cdot \mathbf{r} \dots$

$$\Delta = \frac{\hbar}{\hbar} \int_A^B \int_C^D \mathbf{r} \cdot \mathbf{r} \dots$$

$$= \frac{\hbar}{\hbar} \int_A^D \mathbf{r} \cdot \mathbf{r} \dots 2E$$

$$n(\mathbf{r}) = \frac{\sqrt{2m(E - V(\mathbf{r}))}}{\hbar} \approx \frac{\sqrt{2mE}}{\hbar}$$

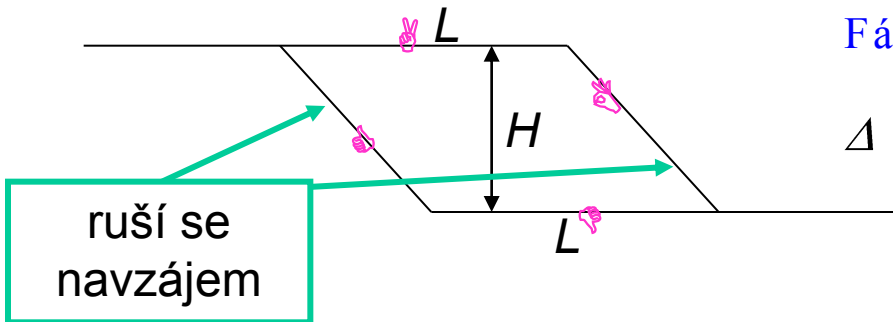
Interferenční gravimetrie

Zpravidla se vliv gravitace v kvantové mechanice zanedbává, jsou to malé síly.

Kolik tak činí gravitační potenciál neutronu v poli Zemské tíže?

$$V(x, y, z) = -mg(z - z_0) \approx -1.7 \times 10^{-17} \times 0 \times 0.1 / 1.6 \times 10^{-9} \approx 10^{-10} \text{ eV}$$

S tímto výsledkem můžeme trajektorie vzít jako bez účinku gravitačního pole

Fázový rozdíl $\Delta\Phi = \frac{\hbar}{\hbar} \dots$

$$\Delta = \int_A^B \int_C^D \dots$$

$$= \int_A^D \dots 2E$$

$$\Delta S = k_0 \times L \times mgH / 2E$$

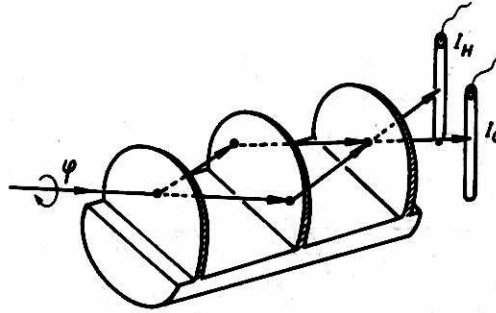
$$= LH \times g \times (\pi \times m / h)^2 \times \dots$$

plocha obemknutá drahami $\rightarrow LH =$

měníme natáčením

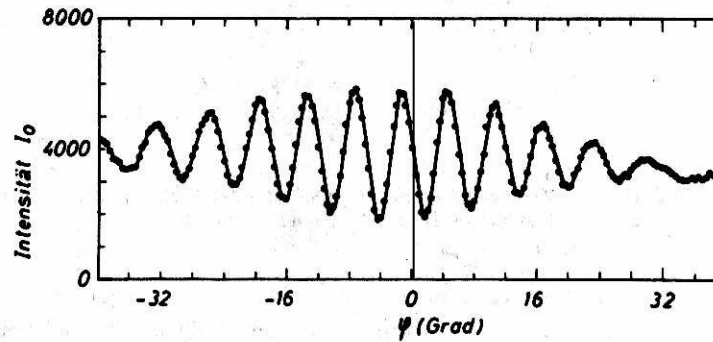
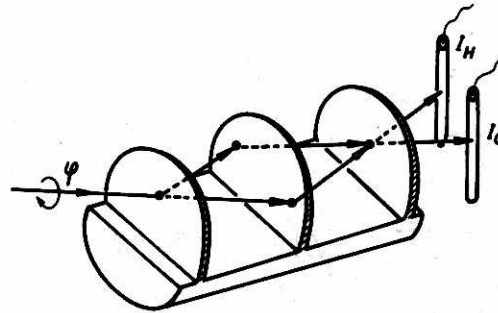
Interferenční gravimetrie: jeden z prvních výsledků

osa natáčení je
vodorovná

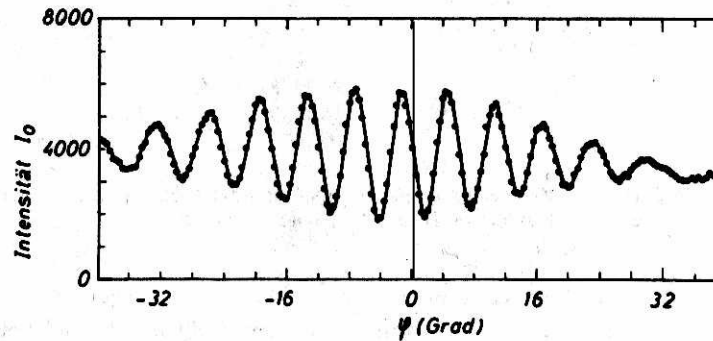
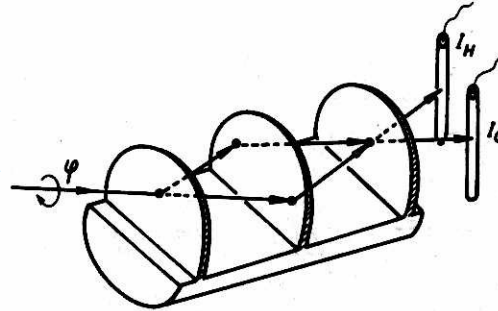
Interferenční gravimetrie: jeden z prvních výsledků

osa natáčení je
vodorovná

Interferenční gravimetrie: jeden z prvních výsledků

osa natáčení je
vodorovná

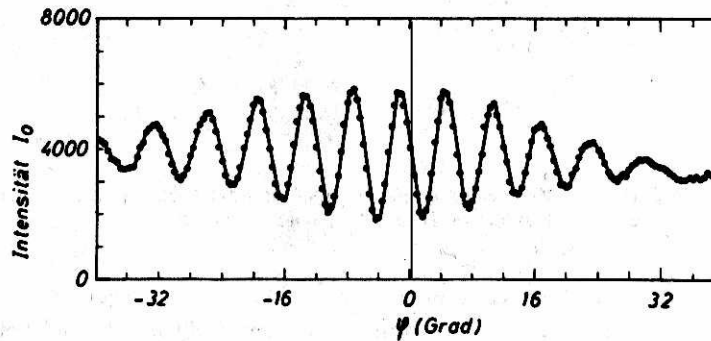
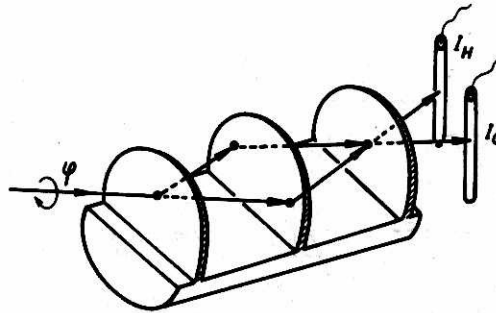

COW experiment ... Collela, Overhauser, Werner

Interferenční gravimetrie: jeden z prvních výsledků

osa natáčení je
vodorovná

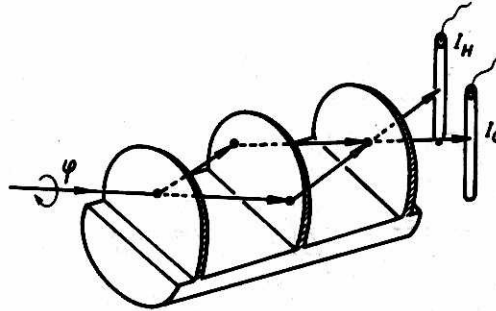
1 nepravděpodobně
citlivé

$$\Delta \Phi = \dots \approx \dots$$
$$H \approx \dots \times \dots$$

COW experiment ... Collela, Overhauser, Werner

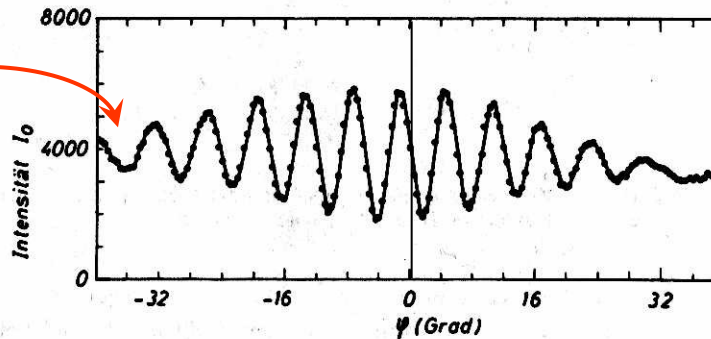
Interferenční gravimetrie: jeden z prvních výsledků

osa natáčení je
vodorovná

② kontrast brzo vymizí:
to neumíme vysvětlit jen
počítáním fázových
posuvů.

Příště úplnější teorie

① nepravděpodobně
citlivé

$$\Delta \Phi = \dots \approx \dots$$
$$H \approx \dots \times \dots$$

COW experiment ... Collela, Overhauser, Werner

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda **gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě**

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

- hodláme ověřovat princip ekvivalence v kvantové mechanice

Ehrenfestův teorém $m_i \langle z \rangle'' = -g$

.... stejné jako v klasické fyzice

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda **gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě**

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

- hodláme ověřovat princip ekvivalence v kvantové mechanice

Ehrenfestův teorém $m_i \langle z \rangle'' = - m_g g$

.... stejné jako v klasické fyzice

m_i ... setrvačná hmotnost

m_g ... tíhová hmotnost

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda **gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě**

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

- hodláme ověřovat princip ekvivalence v kvantové mechanice

Ehrenfestův teorém $m_i \langle z \rangle'' = -g$

.... stejné jako v klasické fyzice

m_i ... setrvačná hmotnost

m_g ... tíhová hmotnost

Ve Schrödingerově rovnici jiná kombinace

$$-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \psi + V(\mathbf{r})\psi = E\psi$$

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda **gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě**

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

- hodláme ověřovat princip ekvivalence v kvantové mechanice

Ehrenfestův teorém $m_i \langle z \rangle'' = -m_g g$

.... stejné jako v klasické fyzice

m_i ... setrvačná hmotnost

m_g ... tíhová hmotnost

Ve Schrödingerově rovnici jiná kombinace

$$\left(\frac{\partial^2}{\partial \mathbf{r}^2} + \frac{\hbar^2}{2m_i} \left(\frac{\partial^2}{\partial z^2} - \frac{m_g g}{\hbar^2} \right) \right) \psi = E \psi$$

vzorec pro fázový rozdíl je nezávisle měřitelná kombinace:

$$LH \times g \times \pi \times \frac{m_i m_g}{h^2} \times \lambda$$

Co s tím dál?

DVĚ MOŽNOSTI

- Věříme na princip ekvivalence. Pak je to velmi přesná gravimetrická metoda **gravimetrie ... měření gravit. účinků Země na daném místě**

Ize studovat rotaci Země, vliv Coriolisovy síly atd.

Ize sledovat změny grav. pole. např. v Missouri cítí příliv a odliv v Tichém oceánu

- hodláme ověřovat princip ekvivalence v kvantové mechanice

Ehrenfestův teorém $m_i \langle z \rangle'' = -m_g g$

.... stejné jako v klasické fyzice

m_i ... setrvačná hmotnost

m_g ... tíhová hmotnost

Ve Schrödingerově rovnici jiná kombinace

$$\frac{\partial^2 \psi}{\partial \mathbf{r}^2} + \frac{2m_i}{\hbar^2} (E - V(\mathbf{r})) \psi = 0$$

vzorec pro fázový rozdíl je nezávisle měřitelná kombinace:

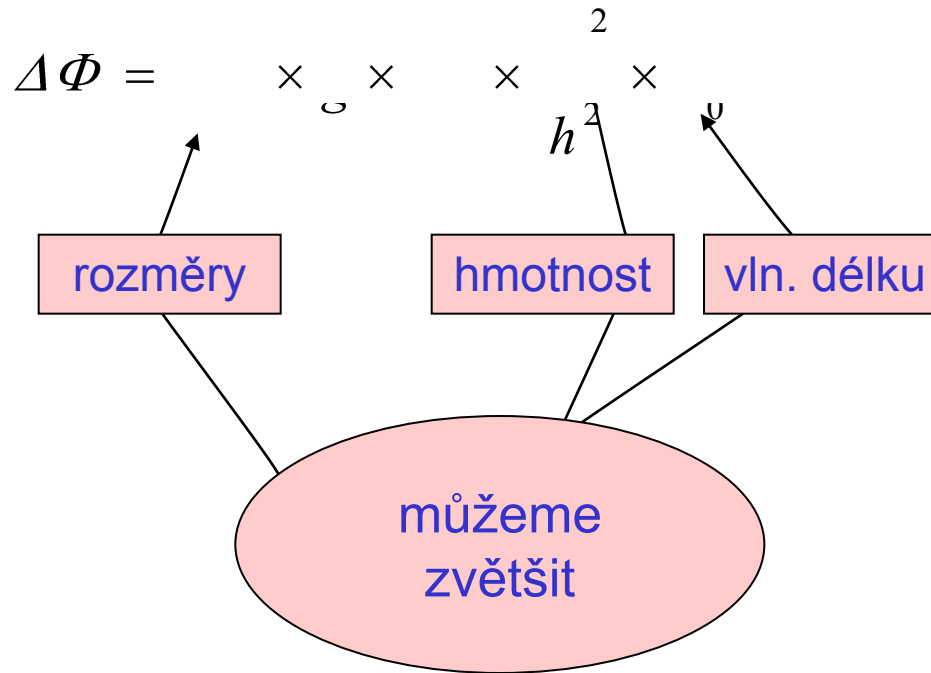
$$LH \times g \times \pi \times \frac{m_i m_g}{h^2} \times \lambda$$

s přesností měření

$$m_i = m_g$$

Zvýšení citlivosti

VELMI STUDENÉ NEUTRONY

skleněné holografické mřížky
dráhy částic v interferometru
okolo 1metru

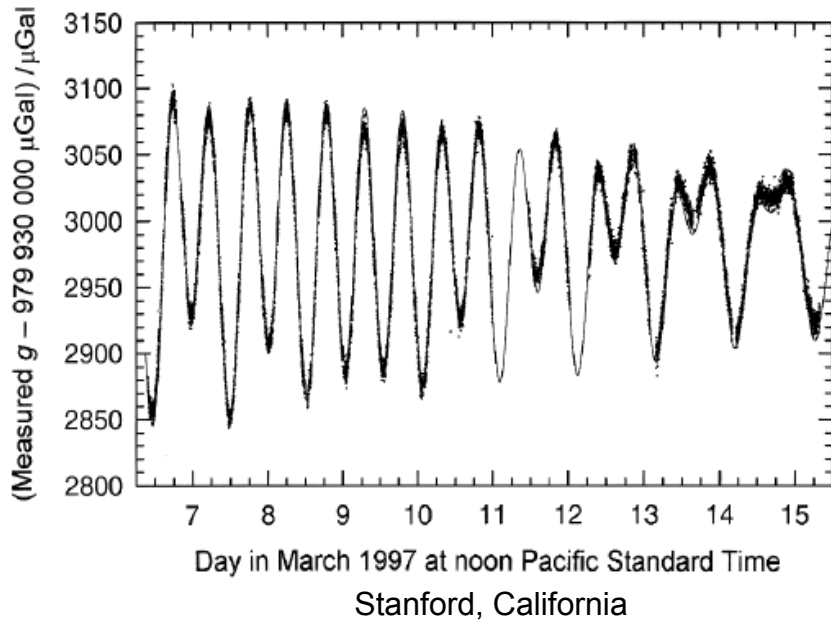
STUDENÉ ATOMY CESIA

mřížky stojatých světelných vln
dráhy částic v interferometru
okolo 1metru

Gravimetrie s cesiovými atomy

$$g \approx 1 \mu \text{ m s}^{-2}$$

Galileo

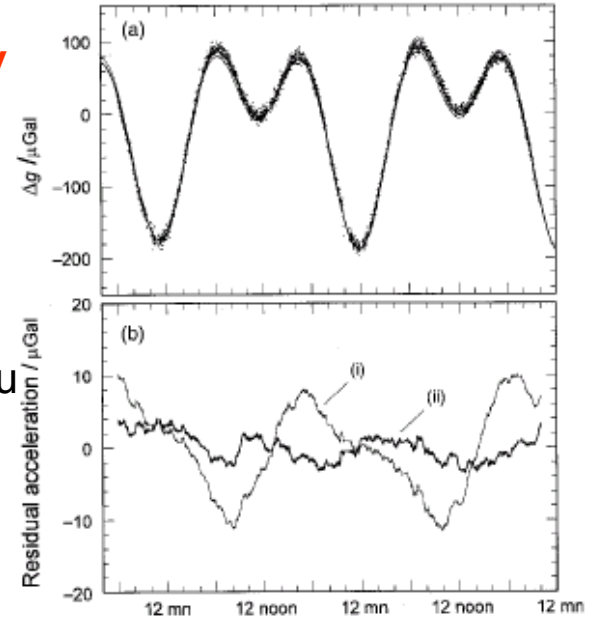

slapové efekty v zemské kůře

teoretický fit

I. bez vlivu oceánu

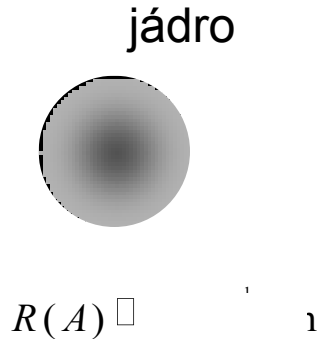
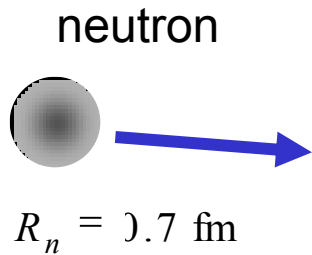
II. se započtením vlivu oceánského vzduší

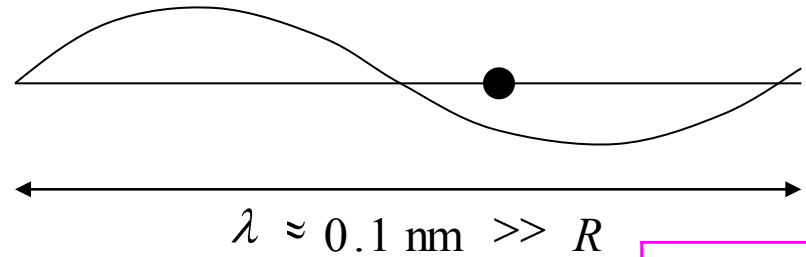
Object	Mass/kg	Distance/m	Gravity/ μGal	Gradient/ $\mu\text{Gal m}^{-1}$	Angle/degree	Gravity change/ μGal
Earth	6.0×10^{24}	6.4×10^6	9.8×10^8	308	0	9.8×10^8
Optical table	1000	1.5	3.0	4	0	3.0
Aluminium spacers	1	0.1	0.7	13	0	0.7
Experimental physicist (A. P.)	90	1.0	0.7	1.2	45	0.5
Loaded truck	40 000	10	2.7	0.5	45	2.0
Physics lecture hall (demolished)	2.0×10^6	50	5.0	0.2	90	0.0
Hole (excavated)	2.0×10^7	100	13.3	0.3	85	1.3

Šíření neutronů v nemagnetických látkách

Interakce neutronů s hmotou

bodově kontaktní interakce

$R(100) \approx 5.5 \text{ fm}$

experiment potvrzuje čistě isotropní rozptyl (stejný ve všech směrech). To je signatura krátkodosahového rozptylového potenciálu

FERMIHO
PSEUDOPOTENCIÁL

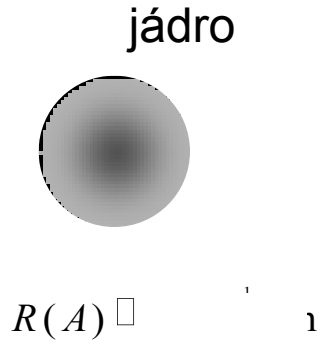
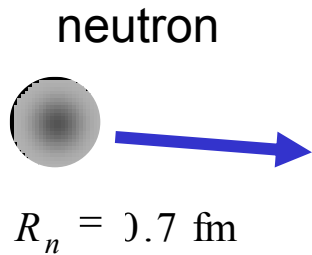
$$V(\mathbf{r}) = \frac{2\pi\hbar^2}{m} \cdot b \cdot \delta(\mathbf{r})$$

rozptylová délka
z experimentu

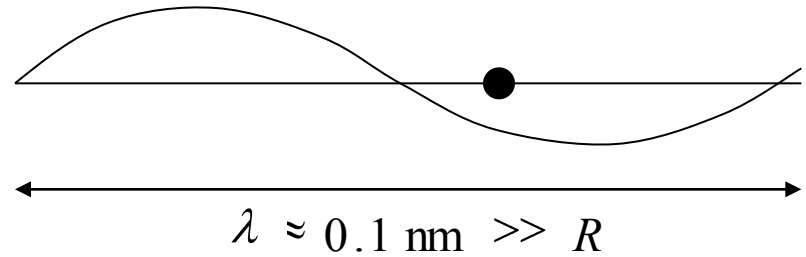
Konstanty jsou nastaveny tak, že již v Bornově aproximaci

$$\sigma_{\text{TOT}} = 4\pi b^2 \quad \text{účinný průřez}$$

Interakce neutronů s hmotou

bodově kontaktní interakce

experiment potvrzuje čistě isotropní rozptyl (stejný ve všech směrech). To je signatura krátkodosahového rozptylového potenciálu

FERMIHO
PSEUDOPOTENCIÁL

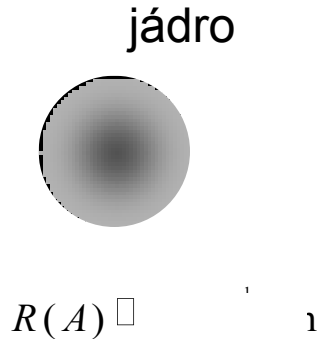
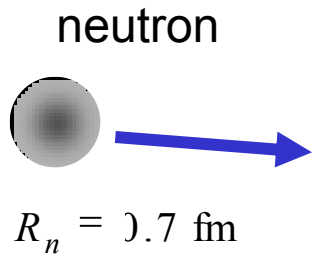
$$V(\mathbf{r}) = \frac{2\pi\hbar^2}{m} \cdot b \cdot \delta(\mathbf{r})$$

rozptylová délka
z experimentu

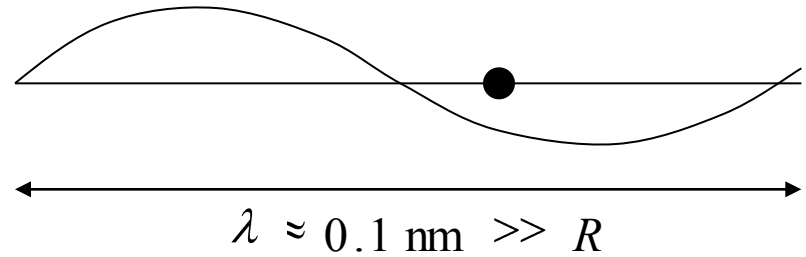
Konstanty jsou nastaveny tak, že již v Bornově aproximaci

$$\sigma_{\text{TOT}} = \dots \text{účinný průřez}$$

Interakce neutronů s hmotou

bodově kontaktní interakce

experiment potvrzuje čistě isotropní rozptyl (stejný ve všech směrech). To je signatura krátkodosahového rozptylového potenciálu

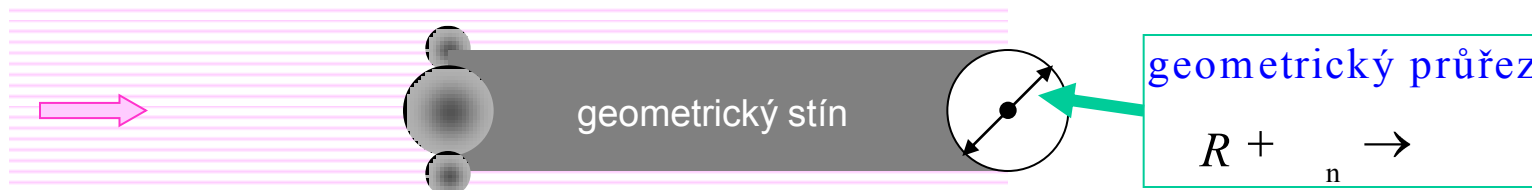
FERMIHO
PSEUDOPOTENCIÁL

$$V(\mathbf{r}) = \frac{2\pi\hbar^2}{m} \cdot b \cdot \delta(\mathbf{r})$$

rozptylová délka
z experimentu

Konstanty jsou nastaveny tak, že již v Bornově aproximaci

$$\sigma_{\text{TOT}} = 4\pi R^2 \quad \text{účinný průřez}$$

Ukázka parametrů

barn [stodola] = 10^{-28} m²

Element	Symbol	σ_γ [barn] capture	σ_t [barn] hydrogen	σ_α [barn] alpha	σ_a [barn] absorption	σ_s [barn] scattering	σ_f [barn] fission	σ_t [barn] total	Density [gm/cm ³]
Actinium	Ac				515				
Aluminum	13Al27	0.23			0.23	1.49		1.72	2.699
Bismuth	Bi				0.033				9.8
Boron	5B				759	3.6			2.3
	B10	0.5	<0.2	3837		2.23			
	B11	5.5			0.0055	3.9			
Cadmium	Cd				2450	5.6			8.65
Oxygen	8O	0.000,27			0.000,27	3.76			1.4x10-8
	8O16	0.000,178			0.000,178				
	8O17			0.235	0.235				
Silicon	14Si	0.16			0.16	2.2		2.4	2.33
	14Si28	0.17							
	14Si29	0.28							
	14Si30	0.107							
	14Si31	0.48							

běžné hodnoty
pro
elastický rozptyl

Ukázka parametrů

barn [stodola] = 10^{-28} m²

Element	Symbol	σ_γ [barn] capture	σ_t [barn] hydrogen	σ_α [barn] alpha	σ_a [barn] absorption	σ_s [barn] scattering	σ_f [barn] fission	σ_t [barn] total	Density [gm/cm ³]
Actinium	Ac				515				
Aluminum	13Al27	0.23			0.23	1.49		1.72	2.699
Bismuth	Bi				0.033				9.8
Boron	5B				759	3.6			2.3
	B10	0.5	<0.2	3837		2.23			
	B11	5.5			0.0055	3.9			
Cadmium	Cd				2450	5.6			8.65
Oxygen	8O	0.000,27			0.000,27	3.76			1.4x10-8
	8O16	0.000,178			0.000,178				
	8O17			0.235	0.235				
Silicon	14Si	0.16			0.16	2.2		2.4	2.33
	14Si28	0.17							
	14Si29	0.28							
	14Si30	0.107							
	14Si31	0.48							

běžné hodnoty
pro
elastický rozptyl

Ukázka parametrů

barn [stodola] = 10^{-28} m²

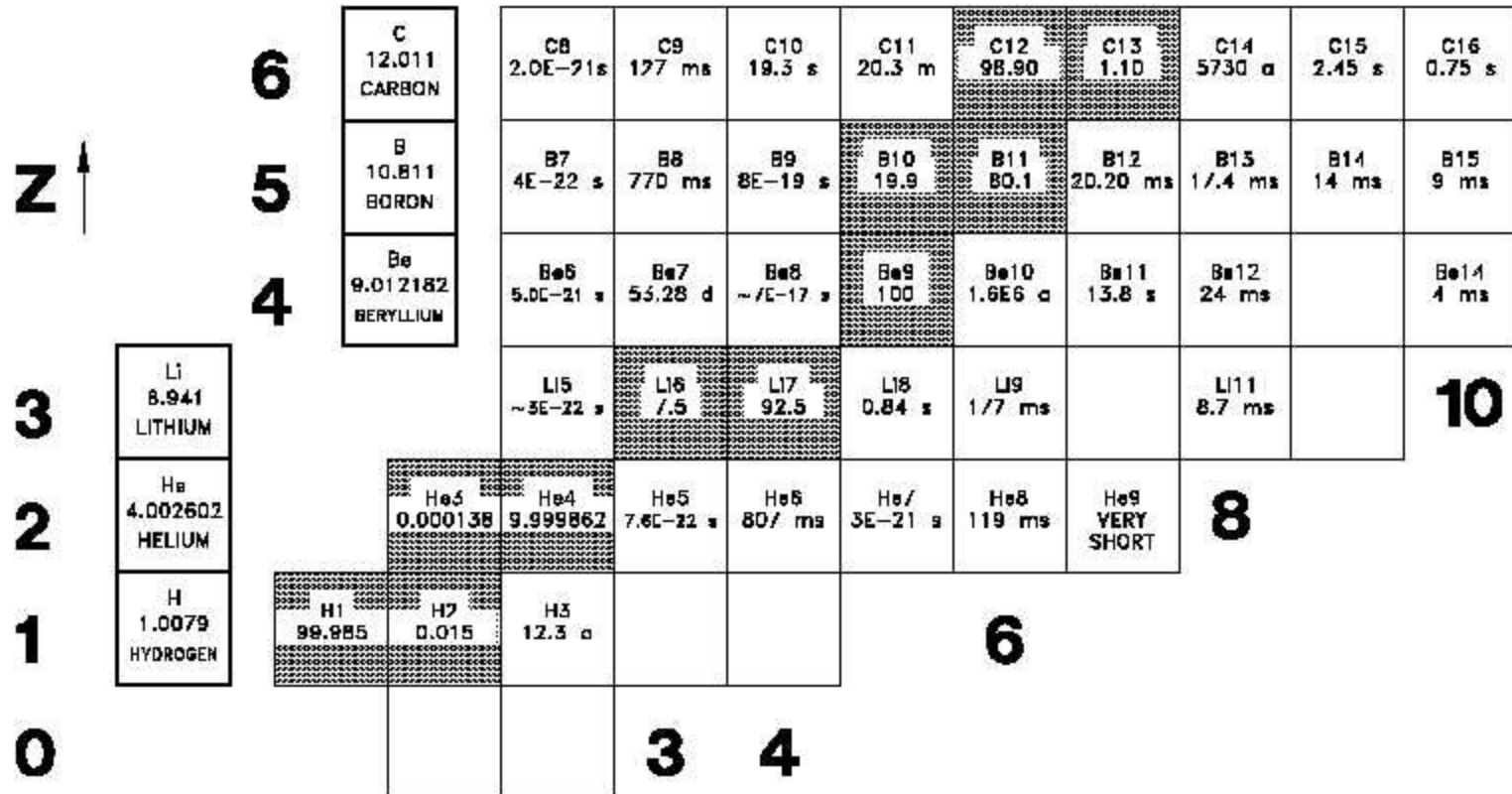
Element	Symbol	σ_γ [barn] capture	σ_t [barn] hydrogen	σ_α [barn] alpha	σ_a [barn] absorption	σ_s [barn] scattering	σ_f [barn] fission	σ_t [barn] total	Density [gm/cm ³]
Actinium	Ac				515				
Aluminum	13Al27	0.23			0.23	1.49		1.72	2.699
Bismuth	Bi				0.033				9.8
Boron	5B				759	3.6			2.3
	B10	0.5	<0.2	3837	0.0055	2.23			
	B11	5.5				3.9			
Cadmium	Cd				2450	5.6			8.65
Oxygen	8O	0.000,27			0.000,27	3.76			1.4x10-8
Silicon		0.16				2.2		2.4	2.33
	14Si30	0.107							
	14Si31	0.48							

bor absorbuje neutrony a emituje α částici; slouží k detekci neutronů

kadmium absorbuje neutrony a slouží k řízení reaktoru

běžné hodnoty pro elastický rozptyl

Absorpční průřez přirozeného boru

Absorpční průřez přirozeného boru – odhad

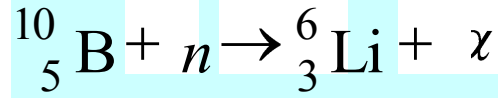
Z ↑

6	C 12.011 CARBON	C8 2.0E-21 s	C9 177 ms	C10 19.3 s	C11 20.3 m	C12 98.90	C13 1.10	C14 5730 a	C15 2.45 s	C16 0.75 s	
	5	B 10.811 BORON	B7 4E-22 s	B8 770 ms	B9 8E-19	B10 19.9	B11 80.1	B12 0.20 ms	B13 1/4 ms	B14 14 ms	B15 9 ms
	4	Be 9.012182 BERYLLIUM	Be6 5.0E-21 s	Be7 55.28 d	Be8 ~7E-17 s	Be9 100	Be10 1.6E6 a	Be11 13.8 s	Be12 24 ms		Be14 4 ms
	3	Li 6.941 LITHIUM	Li5 ~5E-22 s	Li6 7.5	Li7 92.5	Li8 0.84 s	Li9 1/7 ms		Li11 8.7 ms		10
	2	He 4.002602 HELIUM	He5 0.000138	He4 9.999862	He5 7.6E-22 s	He6 80/ ms	He7 3E-21 s	He8 119 ms	He9 VERY SHORT	8	
	1	H 1.0079 HYDROGEN	H1 99.985	H7 0.015	H3 12.3 a					6	
0									3	4	

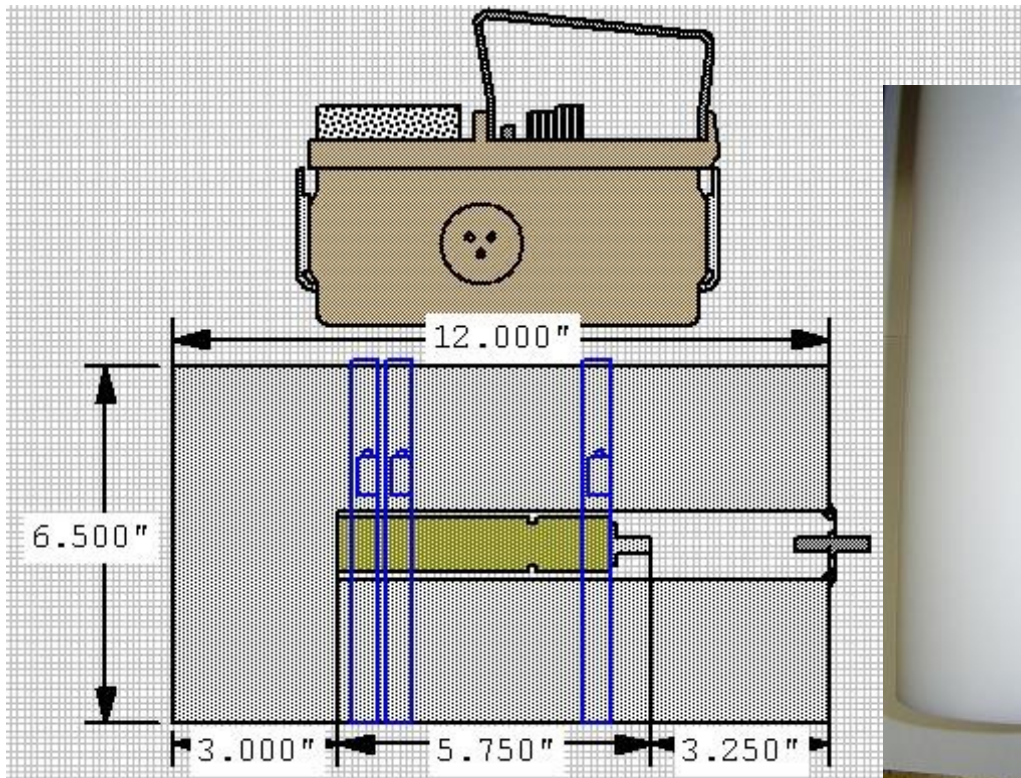
$$\sigma_a + \sigma_c = \sigma_a + \sigma_c$$

BF_3 detektor neutronů

reakce

náboj $2e$
normální detekce

Optický potenciál neutronů v nemagnetických látkách

Optický potenciál neutronů v PL

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2}{m} \sum_i \delta(\mathbf{r} - \mathbf{r}_i) \rightarrow V_{\text{OPT}} = \frac{\hbar^2}{m} \rho$$

hustota
atomů

polohy
jednotlivých
atomů

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu
potenciální energie

OPTICKÝ POTENCIÁL

Optický potenciál neutronů v PL

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

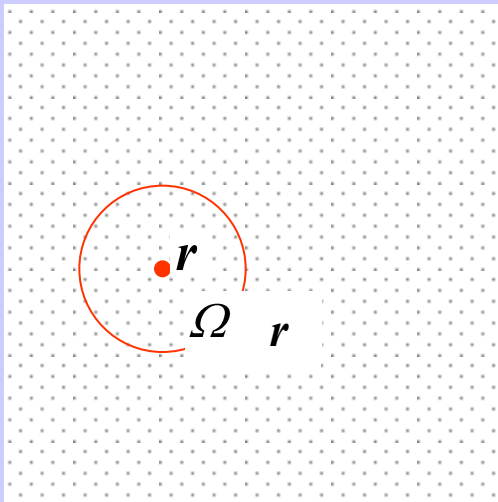
$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2}{m} \sum_l \delta(\mathbf{r} - \mathbf{r}_l) \rightarrow V_{\text{OPT}} = \frac{\hbar^2}{m} \rho$$

hustota atomů

polohy jednotlivých atomů

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

OPTICKÝ POTENCIÁL

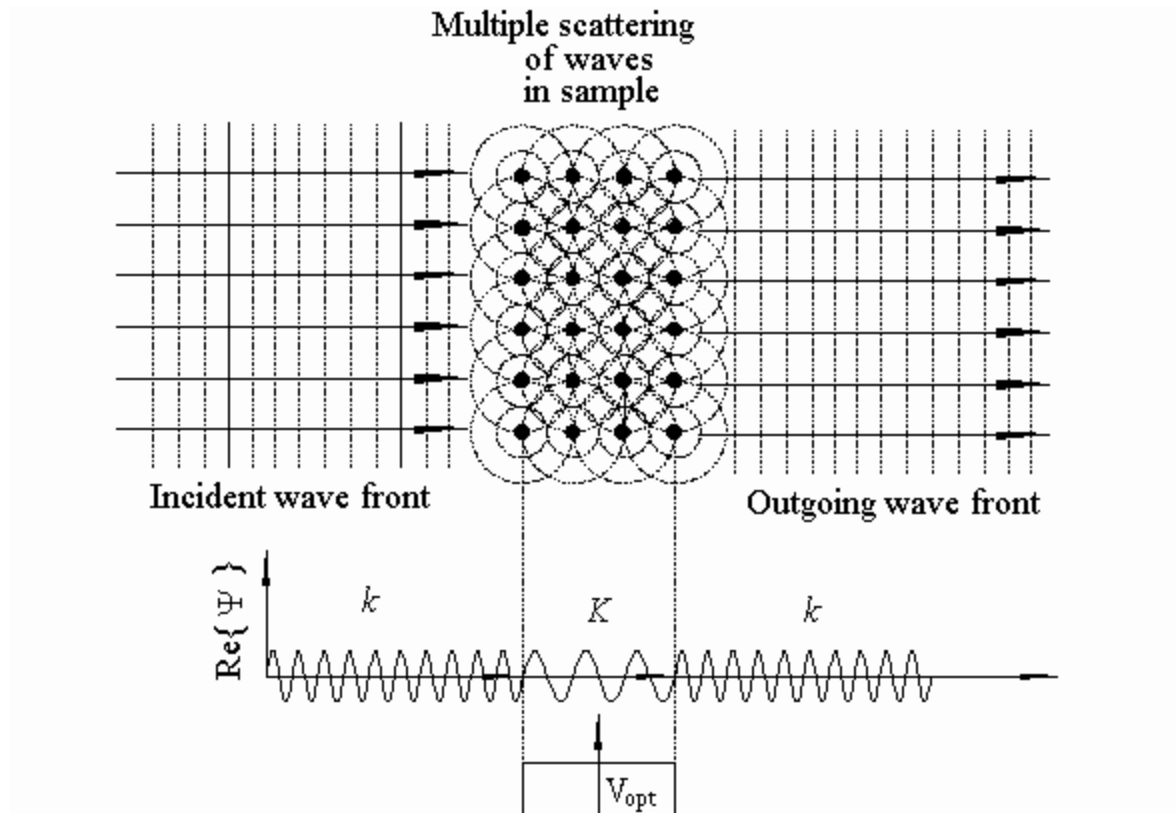

$$V_{\text{OPT}}(\mathbf{r}) = \frac{1}{\Omega} \int_{\Omega} \sum_l \delta(\mathbf{r} - \mathbf{r}_l) d\mathbf{r}_l$$

$$= \frac{1}{\Omega} \sum_l \int_{\Omega} \delta(\mathbf{r} - \mathbf{r}_l) d\mathbf{r}_l$$

$$= \frac{\hbar^2}{m} \rho$$

Ke vzniku označení "optický potenciál"

Optický potenciál neutronů v PL

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{m} \cdot \dots \cdot \mathbf{r} - \mathbf{r}_1 \rightarrow \text{OPT} = \frac{\hbar^2}{m} \cdot \dots$$

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \frac{\chi_{\text{OPT}}(\mathbf{r})}{2E}$$

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_v}$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

Optický potenciál neutronů v PL

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{m} \cdot \dots \cdot \mathbf{r} - \mathbf{r}_1 \rightarrow \dots \rightarrow \dots = \frac{\hbar^2}{m} \cdot \dots$$

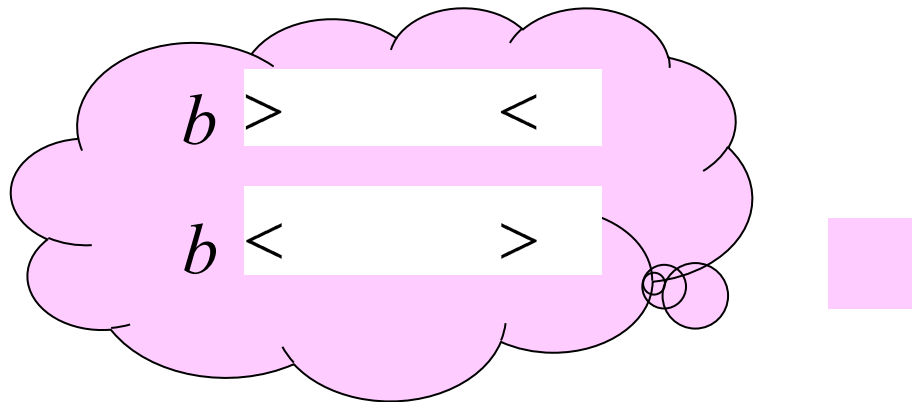
Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \sqrt{\epsilon_{\text{OPT}}}(\mathbf{r}) / 2E$$

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_v}$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

Interferometrické měření rozptylových délek

Optický potenciál neutronů v PL: interferometrické měření

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{2m} \cdot \dots \cdot \mathbf{r} - \mathbf{r}_1 \rightarrow \text{OPT} = \frac{\hbar^2}{2m} \cdot \dots$$

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \frac{V_{\text{OPT}}(\mathbf{r})}{2E}$$

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_v}$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

Optický potenciál neutronů v PL: interferometrické měření

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{2m} \cdot \dots \cdot \mathbf{r} - \mathbf{r}_1 \rightarrow \text{OPT} = \frac{\hbar^2}{2m} \cdot \dots$$

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \sqrt{\epsilon_{\text{OPT}}}(\mathbf{r}) / 2E$$

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_v}$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

Interferenčním měřením indexu lomu najdeme rozptylovou délku b !!!

Optický potenciál neutronů v PL: interferometrické měření

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{2m} \cdot \dots \cdot \mathbf{r} - \mathbf{r}_1 \rightarrow \text{OPT} = \frac{\hbar^2}{2m} \cdot \dots$$

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \sqrt{\epsilon_{\text{OPT}}}(\mathbf{r}) / 2E$$

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_v}$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

makroskopickým
Interferenčním

měřením indexu lomu najdeme rozptylovou

mikroskopickou
délku b !!!

Optický potenciál neutronů v PL: interferometrické měření

celková potenciální energie ve vzorku $\rightarrow$ efektivní konstantní pot. energie

$$V(\mathbf{r}) = \frac{\hbar^2 \pi^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_0^2} \cdot (\mathbf{r} - \mathbf{r}_1) \rightarrow \text{OPT} = \frac{\hbar^2}{2m} \cdot \dots$$

Dlouhovlnné neutrony vnímají prostorovou střední hodnotu potenciální energie

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k_0^2 = \frac{h^2}{2m} \cdot \frac{1}{\lambda_0^2}$$

index lomu

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \sqrt{\epsilon_{\text{OPT}}}(\mathbf{r}) / 2E$$

$$n(\mathbf{r}) \approx 1 - \lambda_0^2 \times \bar{b} \cdot N / 2\pi$$

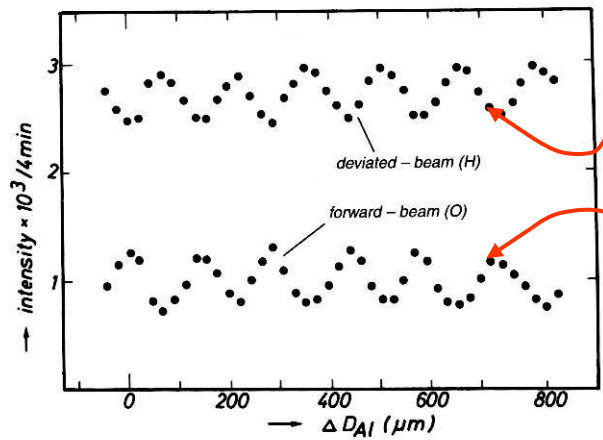
makroskopickým Interferenčním měřením

mikroskopickou délku b !!!

měření indexu lomu najdeme rozptylovou

PRVNÍ MĚŘENÍ TOHOTO TYPU

Zasouváním klínu z hliníku narůstá dráhový rozdíl

$$I_{\text{TOT}} = I_{\text{O}} + I_{\text{H}} = \text{const}$$

2.2 Neutron optics

7

Material	N (nm^{-3})	$\bar{b}$ (fm)	V_{op} (10^{-7}eV)	$(1 - n)$ $\times 10^{-2}$
Ni	91.3	10.3	2.449	1.49
SiO ₂ (quartz-glass)	22.0	15.75	0.902	0.55
Ti	56.7	-3.438	-0.508	-0.310
V	72.2	-0.3824	-0.072	-0.044
Al	60.3	3.449	0.541	0.330

Table 2.2.: Neutron optical data for selected materials calculated for $\lambda = 10 \text{ nm}$. Source: Koester et al. (1991).

Ukázka skutečných hodnot

o.k.

2.2 Neutron optics

7

Material	N (nm^{-3})	$\bar{b}$ (fm)	V_{op} (10^{-7}eV)	$(1 - n)$ $\times 10^{-2}$
Ni	91.3	10.3	2.449	1.49
SiO ₂ (quartz-glass)	22.0	15.75	0.902	0.55
Ti	56.7	-3.438	-0.508	-0.310
V	72.2	-0.3824	-0.072	-0.044
Al	60.3	3.449	0.541	0.330

Table 2.2.: Neutron optical data for selected materials calculated for $\lambda = 10 \text{ nm}$. Source: Koester et al. (1991).

UKÁZKA VÝPOČTU PRO HLINÍK

hustota $\rho = 2699 \text{ kg/m}^3$

relativní atomová hmotnost $A = 27$

$$N = 1000 N_A \times \frac{\rho}{A} \approx 1000 \times 6.02 \times 10^{23} \times 2699 / 27 = 5.02 \times 10^{28} \text{ m}^{-3} = 50.2 \text{ fm}^{-3} \quad \text{o.k.}$$

$$V_{\text{OPT}} = \frac{2 \times 3.14 \dots \times (1.055 \times 10^{-14})^2}{1.66 \times 10^{-27} \times 0.00866} \cdot 3.449 \times 10^{-5} \times 5.02 \times 10^{28} / 1.602 \times 10^{-9} = 5.41 \times 10^{-7} \text{ eV} \quad \text{o.k.}$$

$$1 - n = (10 \times 10^{-9})^2 \times 3.449 \times 10^{-5} \times 5.02 \times 10^{28} / 2 / 3.14 \dots = 3.30 \times 10^{-2} \quad \text{o.k.}$$

Moderní přesné měření (NIST)

Vyloučení justačních (geometrických) chyb

- přesouvání vzorku mezi oběma cestami
- natáčení po krocích ve sklonu a v azimutu

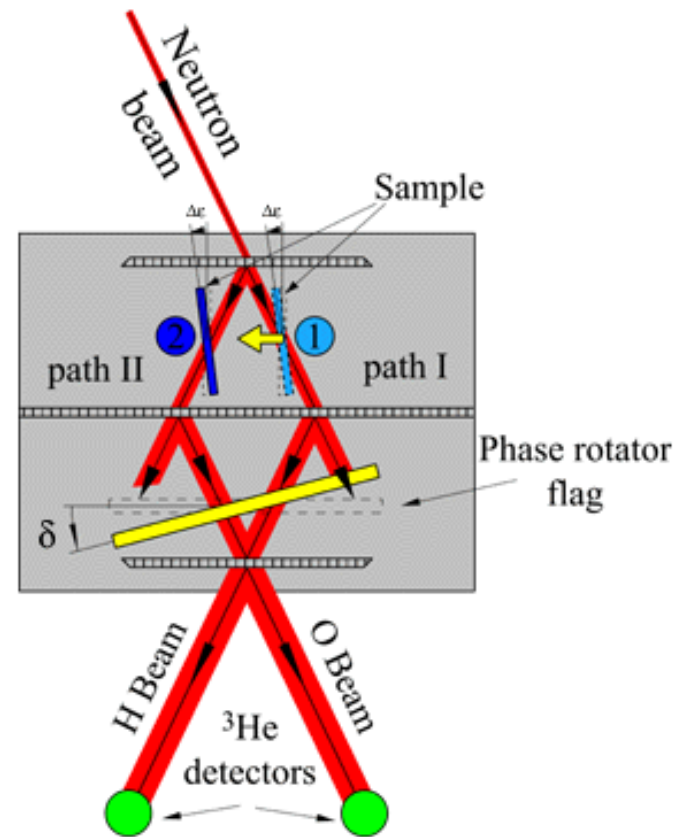
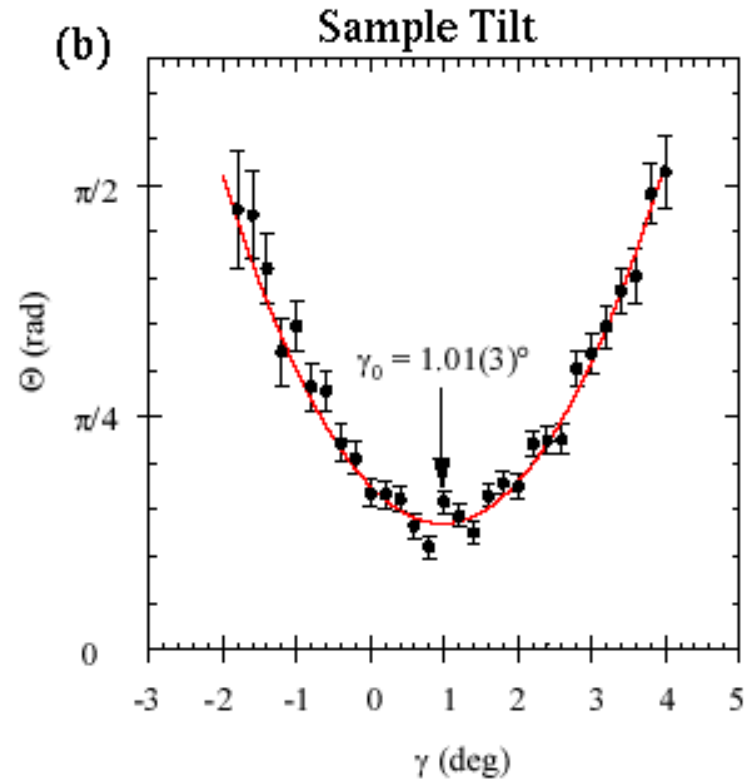
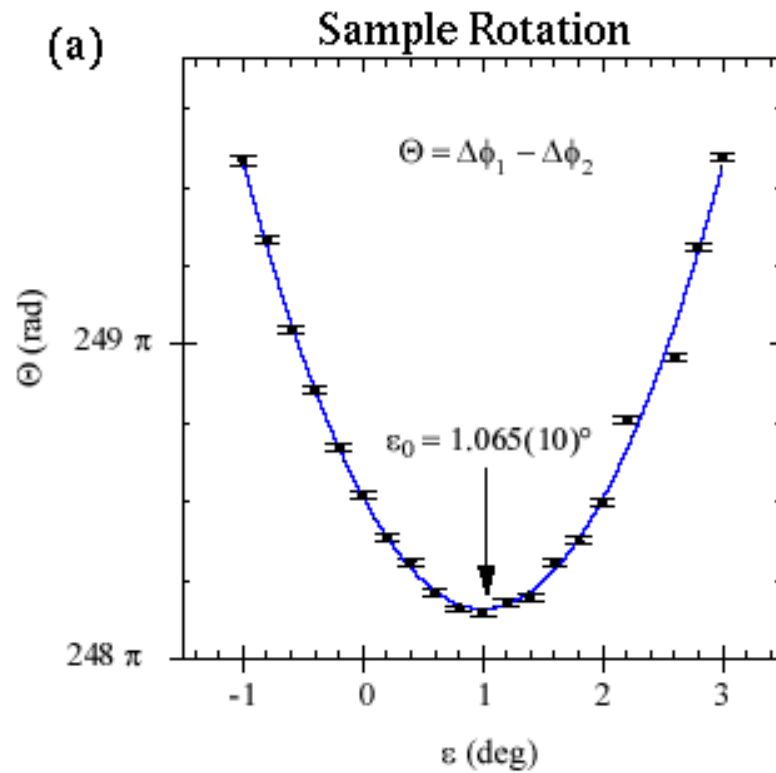

Fig. 1. Topview of neutron interferometer experimental setup to measure scattering

Vyloučení geometrických chyb

Moderní přesné měření (NIST)

Moderní přesné měření

v NIST

údaje pro křemík

$$b_{\text{new}} = 4.1507(2) \text{ fm}$$

$$b_{\text{accepted}} = 4.1490(10) \text{ fm}$$

Uncertainty level is at **0.005%**,
an improvement of a factor of 5
over previous best measurement
[C.G. Shull and J.A. Oberteuffer,
Phys. Rev. Lett. **29**, 867 (1972);
also C.G. Shull,
Phys. Rev. Lett. **21**, 1585 (1968)].

Sources of uncertainty:

1. Variations in the thickness D
amounting to **0.005 %**.
2. Statistical **0.001 %**.
3. Alignment **0.0002 %**.
4. Density **0.0001 %**.

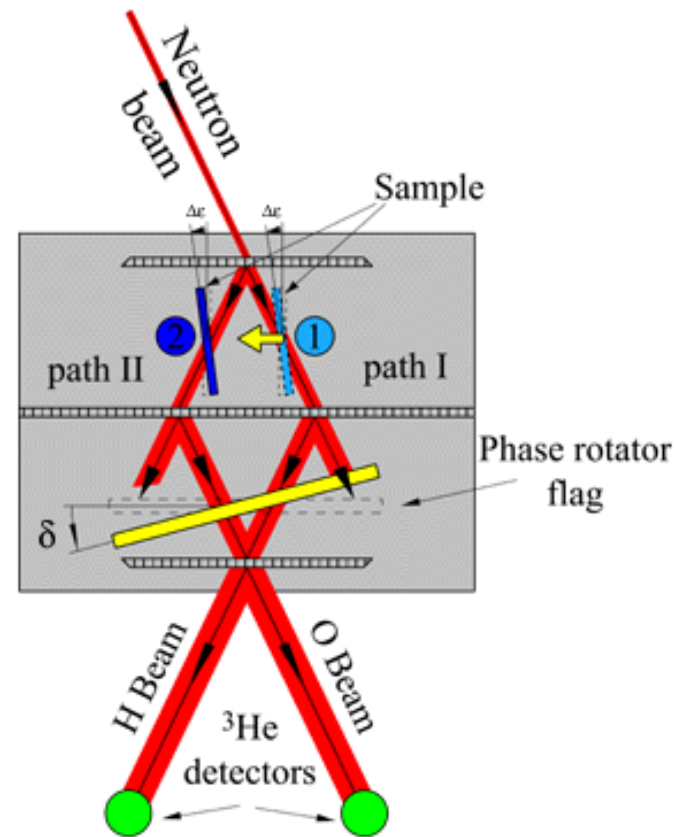

Fig. 1. Topview of neutron interferometer experimental setup to measure scattering

The end